

Civilsamhället rekryterar oss att regera: Michel Foucault

Michel Foucault

Det är inte så att enbart "regeringen" regerar. Civilsamhället rekryterar organisationer och medborgare, protestgrupper och rebeller, att vara med och regera. Undersöker vi var olika beslut tas upptäcker vi att flertalet av de som lyder tar beslut. De som underordnar sig tar tillsammans fler beslut än den så kallade "regeringen". Och många av "regeringens" beslut är tagna i lydnad.

Genom att lojalt bli del av civilsamhället producerar organisationer och medborgare lydnad. "Civil society ... leads the individual to enlist 'on the side of one tribe or community'"[1]. Här frestas vi att skapa en dualistisk föreställning mellan de som underordnar sig och de som regerar. Några föreställs ge order medan andra lyder. Men det är snarare lydnaden som regerar.

Bortom centralstyrning

I en [komplex](#) värld tenderar centrerad styrning producera tröghet snarare än styrning. Kungar och diktatorer klarar inte av att styra i så hög grad som vi kanske tror. Den borgerliga revolutionen löser detta genom att decentralisera regerandet. Regering och parlament regerar inte i den omfattning vi gärna föreställer oss. Paradoxalt nog gör istället civilsamhällets medregerande staten mäktigare. När de underordnade blir med i regerandet har staten möjlighet att bli mer styrande än kungaväldet.

Ett myller av regerande gör det möjligt för staten att fungera även i komplexa ordningar: "civil society makes it possible to designate and show an internal and complex relationship between the social bond and relationships of authority in the form of government."[2] Regerande är ett avancerat hantverk som medborgaren behöver skolas in i. Civilsamhället ser till att organisationer och medborgare finslipar rutiner och färdigheter. Underordning förvandlas till skicklighet i lydnad och regerande. Därför blir duktighet avgörande för den framväxande medelklassen.

Organisationer blir hybrider av stat och icke-stat

Det är alltså inte så att organisationer och medborgare underordnar sig en regering som sedan styr dem. Föreställningen om centralstyrning är just en föreställning. Förutom i enkla sammanhang blir det en form av vidskepelse. Utopin om centralstyrning växer fram ur kungaväldet. Kungaväldets utopi smittar av sig och fortlever hos stater, organisationer och företag.

Föreställningen om civilsamhället gör att organisationer, protestgrupper och folkrörelser regerar underordning. Det är underordningen som regerar. De regerar med staten. De blir staten. De blir både stat och ickestat.

Problemlösande, beslutsfattande, organiserande skapar genom civilsamhället samtidigt genuin underordning. Maktkritisk laglydnad och kritisk opposition producerar ett självregerande. Självregerande folkrörelser, proteströrelser, företag, medborgare gör sig på så sätt till hybrider: De blir en del av statens regerande. Samtidigt uppfattar de sig som civilsamhället, vilket definierar sig som motpol mot staten. Kritisk opposition och lydnad hamnar i balans med varandra: "the idea of civil society as spontaneous synthesis and subordination ... we are dealing with a stable equilibrium."[3]

De underordnade blir subjekt

Protester reproducerar ibland vidskepelsen att det är regeringen som är subjektet. Och att de underordnade är objekt för makten. En sådan förenklad föreställning kamouflerar hur makt fungerar. Makt fungerar snarare tvärtom. De som underordnar sig en chef eller en regering producerar ledaren som ledare. Ledaren blir objekt, objekt för underordning, men också objekt för kritik

från organisationer och medborgare: “within civil society there is no need of a *pactum subjectionis*, of the surrender of certain rights and the acceptance of someone else’s sovereignty. There is a spontaneous formation of power.”[4] Makt är lydnad, och med hjälp av civilsamhället är det lydnaden som regerar.

Per Herngren

2015-10-03, version 0.2

Centralistisk centralism skapar funktionell dumhet - bilaga

När organisationer faktiskt försöker centralisera regerandet producerar mikrostyrning och överstyrning tröghet istället snarare än styrning. Trögheten kan kamoufleras genom [funktionell dumhet](#). Organisationen gör inte längre det den är avsedd att göra. Dumheten blir funktionell genom att den gör organisationen nöjd så den inte kollapsar. Utvärderingar och rapporter håller organisationen igång även när den inte längre förverkligar det den ska förverkliga.

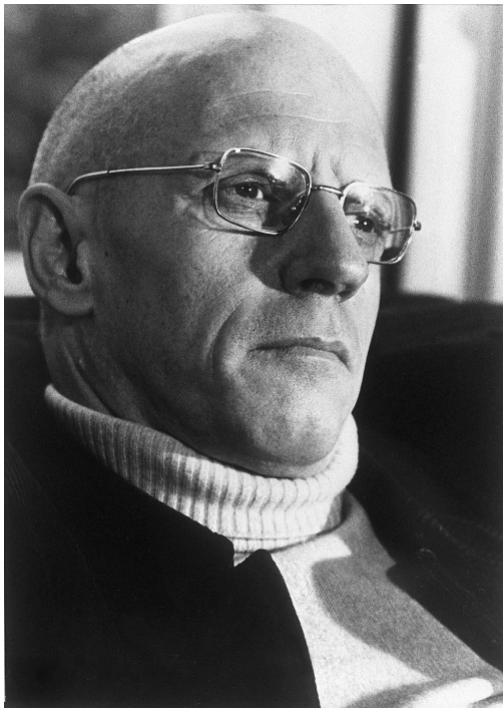
Referens

- Michel Foucault, *The Birth of Biopolitics, Lectures at the Collège de France, 1978-79*, New York: Palgrave Macmillan, 2008.
- Per Herngren, [Nationalstaten är religion: Rousseau](#), 2015.
- Per Herngren, [Civilsamhället samlas runt staten: Hobbes, Locke, Ferguson](#), 2015.
- Per Herngren, [Existerar civilsamhället? Michel Foucault](#), 2015.
- Per Herngren, [Civilsamhället som regeringens danspartner: Michel Foucault](#), 2015.
- Per Herngren, [Protesten ger staten makt: Michel Foucault](#), 2015.
- Per Herngren, [Kan kritisk lydnad begränsa staten? Foucault & civilsamhället](#), 2015.
- Per Herngren, [Civilsamhället rekryterar oss att regera: Michel Foucault](#), 2015.
- Per Herngren, [Existerar Sverige? Foucault & mikromakt](#), 2015.
- Per Herngren, [Frihet konsumeras av stat och företag: Foucault](#), 2015.
- Per Herngrens övriga [texter om Michel Foucault](#).

Fotnötter

- [1] Michel Foucault, *The Birth of Biopolitics, Lectures at the Collège de France, 1978-79*, New York: Palgrave Macmillan, 2008, p 302.
- [2] Michel Foucault, *The Birth of Biopolitics, Lectures at the Collège de France, 1978-79*, New York: Palgrave Macmillan, 2008, p 308.
- [3] Michel Foucault, *The Birth of Biopolitics, Lectures at the Collège de France, 1978-79*, New York: Palgrave Macmillan, 2008, p 305.
- [4] Michel Foucault, *The Birth of Biopolitics, Lectures at the Collège de France, 1978-79*, New York: Palgrave Macmillan, 2008, p 303.
-

Kan kritisk lydnad begränsa staten? - Foucault om civilsamhället

Liberalismen uppfinner civilsamhället både för att producera lydig underordning och dessutom begränsa staten.

De tidiga liberala tänkarna kämpade därför med problemet hur lydiga medborgare och lydiga organisationer ska kunna begränsa staten så den inte blir totalitär. De önskade en lydig underordning som samtidigt kritiskt protesterade mot statens maktmissbruk.

Visionen om att underordna sig nationalstaten och en regering ärvs från tidigare maktordningar som föreställde sig att kungar och kejsare härskade. Olika makttekniker från kungaväldet införlivas alltså i den borgerliga staten. Centralisering vävs samman med metoder för att begränsa den centrala makten. "In the seventeenth and eighteenth centuries the problem was how to find a juridical form at the origin of society, at the very root of society, which would limit the exercise of power in advance. ... we are dealing with an existing society with phenomena of subordination, ... and the problem is simply how to regulate and limit power within a society in which subordination is already at work." [1]

Lydiga organisationer och lydiga medborgare

Men hur kan man begära att organisationer som lyder och underordnar sig samtidigt ska begränsa den centrala makten? Flera filosofer under den borgerliga revolutionen tar upp problemet ifall organisationer och medborgare blir helt laglydiga.

"'He who first ranged himself under a leader,' (Ferguson says), did not perceive, that he was setting the example of a permanent subordination" [2].

Just föreställningen om att civilsamhället begränsar statens makt kan få till följd att lydnaden hos organisationer och medborgare blir total. När den borgerliga nationalstaten växer fram får vi den märkliga effekten att staten undviker att bli totalitär men att många maktkritiska organisationer och folkrörelser blir totalt laglydiga. Den totalitära lydnaden decentraliseras och blir självskapande. Lydnaden smittar av sig och producerar möjligen mer makt än staten.

Per Herngren

2015-09-29, version 0.2.1

Referens

- Michel Foucault, *The Birth of Biopolitics, Lectures at the Collège de France, 1978-79*, New York: Palgrave Macmillan, 2008.
- Per Herngren, [Nationalstaten är religion: Rousseau](#), 2015.
- Per Herngren, [Civilsamhället samlas runt staten: Hobbes, Locke, Ferguson](#), 2015.
- Per Herngren, [Existerar civilsamhället? Michel Foucault](#), 2015.
- Per Herngren, [Civilsamhället som regeringens danspartner: Michel Foucault](#), 2015.
- Per Herngren, [Protesten ger staten makt: Michel Foucault](#), 2015.
- Per Herngren, [Kan kritisk lydnad begränsa staten? Foucault & civilsamhället](#), 2015.
- Per Herngren, [Civilsamhället rekryterar oss att regera: Michel Foucault](#), 2015.
- Per Herngren, [Existerar Sverige? Foucault & mikromakt](#), 2015.
- Per Herngren, [Frihet konsumeras av stat och företag: Foucault](#), 2015.
- Per Herngrens övriga [texter om Michel Foucault](#).

Fotnötter

- [1] Michel Foucault, *The Birth of Biopolitics, Lectures at the Collège de France, 1978-79*, New York: Palgrave Macmillan, 2008, p 309.
- [2] Michel Foucault, *The Birth of Biopolitics, Lectures at the Collège de France, 1978-79*, New York: Palgrave Macmillan, 2008, p 306.
-

Nationalstaten blir religion: Rousseau

Jean-Jacques Rousseau

När borgerliga städer etablerade sig som öar i de feodala ordningarna växte utopin om nationalstaten fram. Utopin var att en nationell stat skulle kunna ersätta kungar och feodalherrar.

Redan tidigt lanserades nationalstaten som helig. Denna helighet var nödvändig för att nationalstaten skulle kunna tränga undan andra upphöjda ordningar. 1762 skriver Jean-Jacques Rousseau "no state has ever been founded without a religious basis"[1] Nationalismen växte fram som en konkurrerande religion till kungaväldet, tron på en härskare med suverän makt.

Tron på staten

Religionssociologins klassiker Émile Durkheim definierar religion som ett system av "uppfattningar och praktiker som förenar till en sammanhängande moralisk gemenskap"[2]. Tidigare religioner runt hovet och kungaväldet skapade en moralisk gemenskap kring tron på kungen. Tro ska här förstås i religiös mening som tillit, tillit till kungaväldet. Med nationalstaten växte det fram en annorlunda religion än kungaväldet. Den nya bröt sig bort från tron på en suverän diktatur. Borgerliga handelsstäder och begynnande nationalstater önskade bli något mer än organisation och byråkrati. Staten skapade ritualer och föreställningar som skapade en identitet mellan folk, kultur, språk, land och staten. Underordningen till staten fick aldrig bli total, det hade bara blivit en återgång till kungaväldet, dyrkandet av en härskare.

Legitim stat behöver återlegitimeras

Religionen kring staten legitimerade, enligt Rousseau, den regerande ordningen. Men samtidigt gör sig religionen självständig gentemot staten. Staten fråntas ensamrätten att definiera och legitimera sig själv. Religionen markerar vad som är ett legitimt eller ett illegitimt regerande. Den kan mycket

väl peka ut en härskare som illegitim. Härskaren avsattes därmed som gud. Den nya guden blir istället den statliga ordning som garanterar identitet, enhet, säkerhet och frihet för de med egendom. Gud förstås, enligt Martin Luther, som det vi ytterst har tillit till[3]. Nationalstaten kan förstås som brytning med en enda upphöjd gud. Det behövs en maktbalans mellan gudarna. Familjen och egendomen växer fram som gudar vilka behöver stå i motsatsställning till staten.

I Stora Katekesen från 1529 definierar Martin Luther en gud. "Vad betyder det att hava en Gud eller vad är Gud? Svar: en Gud kallas det, som man väntar sig allt gott av och som man i all nöd tager sin tillflykt till." (Martin Luther, *Den stora katekesen*, Första delen.)

Statens dogmer

Rousseau lyfter fram några få dogmer som han anser är nödvändiga för att en nationalstat ska bli en legitim ordning. De som agerar lydigt och rättvist ska bli lyckliga, de som agerar brottsligt ska straffas och bli olyckliga: "The dogmas of civil religion ought to be few, simple, and exactly worded, without explanation or commentary. The existence of a mighty, intelligent and beneficent Divinity, possessed of foresight and providence, the life to come, the happiness of the just, the punishment of the wicked, the sanctity of the social contract and the laws: these are its positive dogmas. Its negative dogmas I confine to one, intolerance, which is a part of the cults we have rejected."[4]

Den nationalistiska religionen måste, enligt Rousseau, vara tolerant mot andra religioner, åtminstone så länge de underordnar sig staten i lydnad. "Now that there is and can be no longer an exclusive national religion, tolerance should be given to all religions that tolerate others, so long as their dogmas contain nothing contrary to the duties of citizenship."[5]

Lydnad till staten

Den som inte underordnar sig statens religiösa ordning ska bannlysas eller på annat sätt straffas. "While it can compel no one to believe them, it can banish from the State whoever does not believe them — it can banish him, not for impiety, but as an anti-social being, incapable of truly loving the laws and justice, and of sacrificing, at need, his life to his duty. If any one, after publicly

recognising these dogmas, behaves as if he does not believe them, let him be punished"[6].

Civilsamhället blir en av de borgerliga trosföreställningar som tänktes ersätta tron på den suveräna kungen. Förhoppningen var att civilsamhället skulle skapa bättre lojalitet och enhet än andra religioner. Ifall den kungliga religionen hade försökt skapa enhet kring suveränen så önskade den borgerliga revolutionen istället skapa lydnad, ordning och enhet i mångfalden. Civilsamhället får därmed funktionen att samla ihop organisationer och medborgare som är utanför statens organisation och rikta dem mot staten, få dem att orientera sig i tro till staten.

Per Herngren

2015-08-05, version 0.1.4

Referens

- Émile Durkheim, *The Elementary Forms of the Religious Life*, Oxford University Press, 2008, original 1912.
- Jean-Jacques Rousseau, *The Social Contract*, Book IV, 8 Civil religion, eBooks@Adelaide, The University of Adelaide Library, 2012, original 1762.
- Michel Foucault, *The Birth of Biopolitics, Lectures at the Collège de France, 1978-79*, New York: Palgrave Macmillan, 2008.
- Per Herngren, [Nationalstaten är religion: Rousseau](#), 2015.
- Per Herngren, [Civilsamhället samlas runt staten: Hobbes, Locke, Ferguson](#), 2015.
- Per Herngren, [Existerar civilsamhället? Michel Foucault](#), 2015.
- Per Herngren, [Civilsamhället som regeringens danspartner: Michel Foucault](#), 2015.
- Per Herngren, [Protesten ger staten makt: Michel Foucault](#), 2015.
- Per Herngren, [Kan kritisk lydnad begränsa staten? Foucault & civilsamhället](#), 2015.
- Per Herngren, [Civilsamhället rekryterar oss att regera: Michel Foucault](#), 2015.
- Per Herngren, [Existerar Sverige? Foucault & mikromakt](#), 2015.
- Per Herngren, [Frihet konsumeras av stat och företag: Foucault](#), 2015.

Fotnoter

[1] Jean-Jacques Rousseau, *The Social Contract*, Book IV, 8 Civil religion, eBooks@Adelaide, The University of Adelaide Library, 2012, original 1762.

[2] Émile Durkheim, *The Elementary Forms of the Religious Life*, New York: The Free Press, 1995, original 1912.

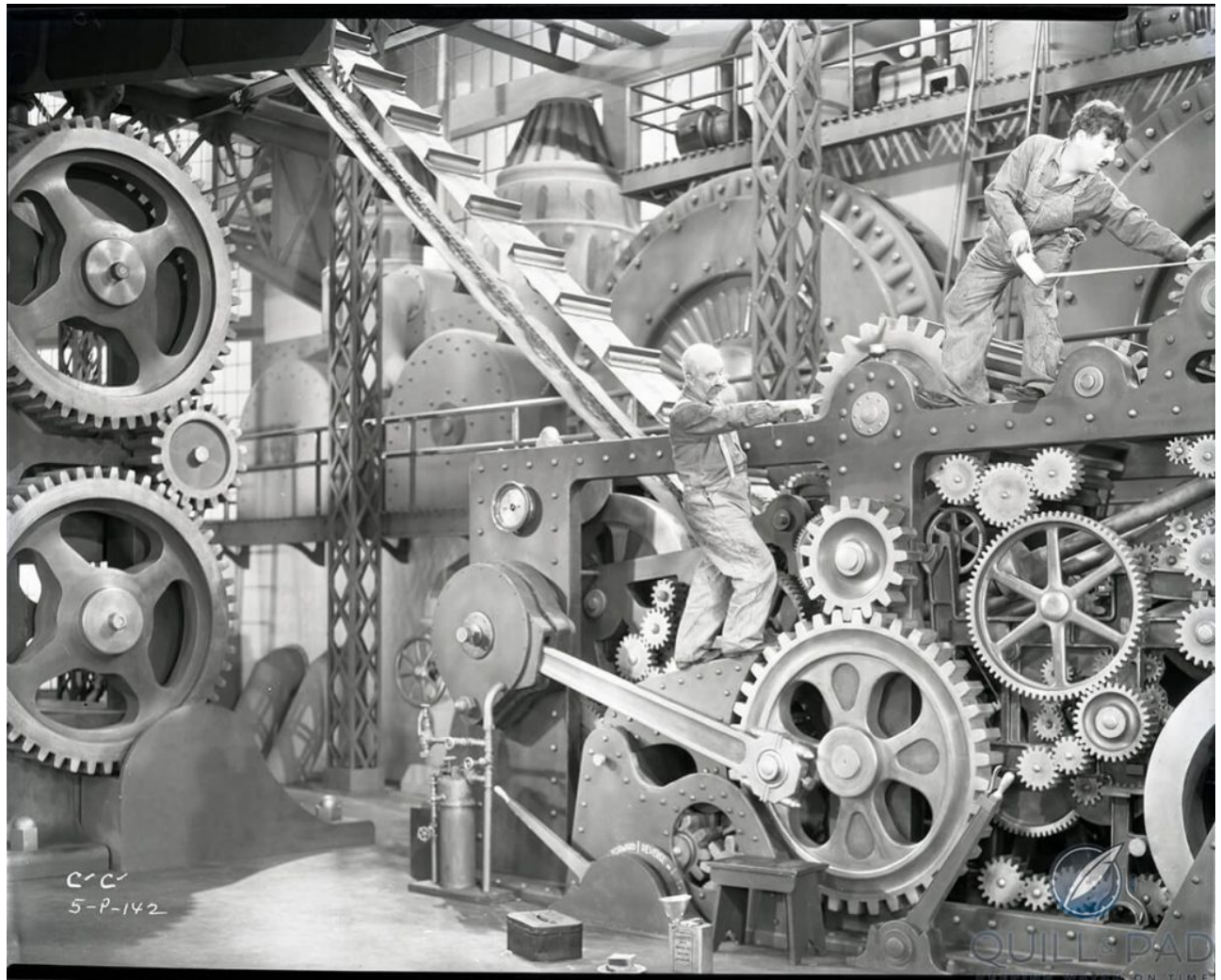
[3] Per Herngren, "Gud som sociologiskt begrepp: Martin Luther", 2014, <http://perherngren.blogspot.se/2014/05/i-stora-katekesen-fran-1529-definierar.html>

[4] Jean-Jacques Rousseau, *The Social Contract*, Book IV, 8 Civil religion, eBooks@Adelaide, The University of Adelaide Library, 2012, original 1762.

[5] Jean-Jacques Rousseau, *The Social Contract*, Book IV, 8 Civil religion, eBooks@Adelaide, The University of Adelaide Library, 2012, original 1762.

[6] Jean-Jacques Rousseau, *The Social Contract*, Book IV, 8 Civil religion, eBooks@Adelaide, The University of Adelaide Library, 2012, original 1762.

Texter om makt

Makt är samarbete eller lydnad

Texter om lydnad

Problemet med våld och förtryck är lydnad
- inte kungar och presidenter

Texter om Erich Fromm

Flykt från befrielse

Lydnad större problem än regeringar

Problemet med orättvisor och förtryck är inte främst regeringar, hävdar Henry David Thoreau. Problemet är snarare när medborgare lyder och samarbetar med maktordningar som utövar våld och förtryck. Utan lydnad får det destruktiva och våldsamma väldigt lite utrymme. Det "allvarligaste hindret" för förändring är de som trots att de protesterar mot regeringen ändå "skänker den sin lydnad" (Thoreau, 1977, s 14).

Även Gandhi visar hur makt och överhet skapas genom lydnad. "Om bara folk förstod att det är omänskligt att lyda orättfärdiga lagar, så skulle ingen tyrann kunna förtrycka dem" (Gandhi, 1985, s 18).

Eftersom Thoreau och Gandhi hävdar att problemen kring våld och förtryck beror på lydnad, pekar de ut civil olydnad som avgörande medel för politisk förändring.

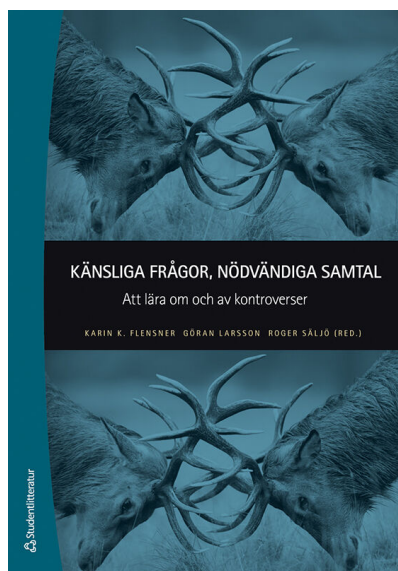
Thoreau och senare Gandhi vänder alltså upp och ned på den vanliga föreställningen om att makt kommer uppifrån, från makthavare som skulle äga någon sorts mäktig kraft. Inom ickevåld förstås makt istället som samarbete och lydnad (Herngren, 1990, 1999, Herngren & von Busch 2016; Sharp, 1980).

Ifall det stämmer att makt är lika med lydnad skulle nästan all kamp, om den så bekämpar mobbning, härskartekniker, sexism, rasism, nationalism eller krig, till stor del handla om att bryta åskådarnas och de passivas lydnad. Icke-våld bjuder in passiva till att bli ingripande och på så sätt skapa förändring.

Det här sättet att agera blir märkligt i en tid som är fixerad vid ledare. Ledardiskursen lägger sitt hopp till ledare. Och ifall något är fel skylls det på ledare. Icke våld ignorerar snarare mäktiga ledare. Istället griper civil olydnad direkt in i förtryckande system och strukturer.

Per Herngren
2021, version 1.1

Texten är skriven under arbetet med läroboken [*Känsliga frågor, nödvändiga samtal*](#), antologi utgiven av Studentlitteratur, 2021.

Känsliga frågor nödvändiga samtal (Studentlitteratur, 2021)

Referens

Butler, J. (2009). *Krigets ramar – När är livet sörjbart?* Hägersten: Tankekraft förlag.

Butler, J. (2020). *The force of nonviolence*. London: Verso.

Foucault, M. (2004). *Övervakning och straff : fängelsets födelse*. Lund: Arkiv förlag, A-Z förlag.

Foucault, M. (2009). *Security, territory, population: Lectures at the Collège de France, 1977-78*. New York, NY: Palgrave Macmillan.

- Fromm, E. (1984). *On disobedience and other essays*. New York, NY: Routledge & Kegan Paul.
- Gandhi, M. (1985). *Non-violent resistance*. New York: Schocken Books.
- Gandhi, M. (1999). *Collected works of Mahatma Gandhi*. (Volym 36, 41, 51, 54, 76). New Delhi: Publications Division Government of India.
- Hebert, N. & Jacobsson, K. (1999). *Olydiga medborgare, Om flyktinggömmare och djurrättsaktivister, Demokratiutredningens skrift nr 27, Statens Offentliga Utredningar 1999:101*. Stockholm: Statens Offentliga Utredningar.
- Herngren, P. (1990). *Handbok i civil olydnad*. Stockholm: Albert Bonniers Förlag.
- Herngren, P. (1999). *Civil olydnad – en dialog*. Göteborg: Lindelöws förlag.
- Herngren, P. & von Busch, O. (2016). *Mode & Motstånd: Dialoger om befrielse och civil olydnad, imitation och politik*. Göteborg: Korpen.
- King, M. L. (1964). *Letter from Birmingham Jail. Why We can't wait*. New York, NY: New American Library. Översättning av citat Per Herngren.
- Pejcic, M. & Rutgersson, T. (2015). Vi har pratat med Per Herngren. *Demokratimodellen Gör din förening livskraftig och inkluderande*. Stockholm: Trinambai.
- Sharp, G. (1980). *The method of nonviolent action*. Boston, MA: Porter Sargent Publishers. (Original publicerad 1973).
- Thoreau, H. D. (1977). *Om civilt motstånd*. Stockholm: Arkturus. (Original publicerad 1849).
- Thoreau, H. D. (1995). *Civil disobedience and reading*. London: Penguin Books. (Original publicerad 1849). Översättning av citat Per Herngren.
-

Demokrati kräver civil olydnad

Nedan är några anteckningar inför en inspelning med Opinion Sveriges Television om civil olydnad.

- **Demokrati som olydnad.** Demokrati är en form av olydnad. När folk tar beslut och styr är de olydiga mot annat styre. Ifall folk istället lyder ett annat styre upphör folkstyret. (Etymologiskt kommer demokrati från folk-styre eller folket-regerar.)
- **Fristäder.** Under medeltiden utropade sig flera städer till fristäder. I fristäder fick flyktingar skydd. Och fristäderna vägrade lyda de feodala härskarna. Städernas olydnad bröt den feodala kontrollen över fattiga och förföljelsen av de som kämpade för befrielse.
- **Civil olydnad bygger demokrati.** Flera hundra år efter fristäderna praktiserade olydig religion religionsfrihet, olagliga strejker praktiserade strejkrätt. De som vågade gå i fängelse var med och avskaffade slaveri, kolonialism och apartheid. Civil olydnad är att bli demokrati snarare än att vädja till styrande. Icke våld är när målet blir medlet.
- **Lydnad som självmordsrörelse.** Idag behöver flyktingar, klimatet och demokratin civil olydnad. När det gäller kärnvapen och klimatet så blir total lydnad tyvärr ett kollektivt självmord.
- **Total lydnad i folkrörelser.** Total laglydnad i våra folkrörelser och organisationer är idag ett större hot mot demokrati och vår överlevnad än presidenter och regeringar. Ifall folkrörelser och organisationer blir totalt lydiga så skapar de skendemokrati. Det leder till att vi får nejsägare som säger nej till andra nejsägare. Istället för folkstyre skapar protester tro och misstro mot härskare.
- **Våga regera.** Civil olydnad är en nödvändig del av demokratin. Folk måste vilja och våga styra för att få folkstyre.

Per Herngren

2019 02 04, [version 0.2](#)

Tvång är motsatsen till makt

Henry David Thoreau [uppfinner 1849](#) en kamp som främst kämpar mot lydnaden snarare än mot ledare och regeringar. Hur ska vi begripa detta?

Mohandas Gandhi och ickevåldsrörelsen begriper makt som lydnad. Michel Foucaults historiska undersökningar av makt ligger nära Gandhis syn på makt som lydnadshandlingar. Foucault undersöker makt som myller av mikrohandlingar. Makt är ingen mystisk kraft däruppe någonstans.

Om makt är lika med lydnad så finns inga makthavare. Det går inte att ha makt. Lydnad är en gåva som kan ges men den kan inte behållas. Det är lite som att få uppmärksamhet, den existerar så länge den ges.

Så visst finns det maktmottagare. Men makten kan inte stoppas in i ett valv, innehas och ägas. Makt måste hela tiden mottas pånytt och pånytt. Lydnad kan mottas men det går inte att ha lydnaden någonstans. "Lydnad förvarar vi därinne på hyllorna till vänster. Var snäll och lås dörren efter dig när du lagt den där."

Foucault och Gandhi tror alltså inte på makthavare. Detta kallar jag [makthavareateism](#), att bryta sig ur tron på att det skulle finnas makthavare.

Tvång och makt som varandras motsatser

Ifall makt är lydnad kan det inte vara makt att använda tvång mot någon. Tvång använder sig istället av muskelstyrka, stridsflygplan eller höga murar, inte lydnad. Tvång och makt är snarare varandras motsatser. Här är några exempel som möjligen illustrerar skillnaden mellan makt och tvång:

1. När en vuxen bär bort ett sprattlande och skrikande barn så gör hen det för att barnet inte lyder, den vuxne använder istället tvång.
2. Fängelse är ett tvångsmedel som används mot de som inte lyder, när makt saknas.
3. Krig är ett tvångsmedel mot motståndare man inte har makt över.
4. Freden efter ett krig kan handla om att lydnaden/makten håller på att

återställas.

Min tes är att när makt (lydnad) finslipas och utvecklas blir makt mer lönsamt än tvång. Slaveriets tvång och hot om direkt våld blev med tiden alltmer olönsamt. Kapitalismens makt – lydnad istället för tvång och hot om våld – blev mer och mer lönsamt. Kapitalismens lydnad blev mäktigare än slaveriets tvång. De har dock aldrig varit helt renodlade system. Kapitalism kan innehålla tvång. Och slaveriet innehöll mycket lydnad.

Makt är mer producerande än förbjudande

Texterna från den borgerliga revolutionen och den tidiga liberalismen uppfattade makt som förbjudande, bestraffande och hindrande. De skapade därför föreställningar om friare sfärer som särskiljdes från nationalstaten: det privata, marknaden, civilsamhället.

Den borgerliga negativa föreställningen om makt togs över i delar av vänster, aktivism och proteströrelser. Makt uppfattades som förbjudande, förtryckande eller som hinder för frihet. Med denna världsbild frestades vänster och aktivism till att själva bli negativ, hindrande och nej-sägande.

Mäktiga makttekniker är, enligt Michel Foucault, producerande snarare än förbjudande. Makt skapar alltså mer samarbete och lydnad än hinder och förbud. Ju mer makt får oss engagerade, ju mäktigare blir makten.

Givetvis finns det perioder, institutioner och situationer där makt blir mer hindrande men dessa producerar vanligen maktlöshet snarare än makt. För att bli mäktigt uppfinner makt alltför sätt att bli producerande. Flertalet av Foucaults böcker handlar om detta uppfinnande. Om hur makt skapar skapande.

Befrielse befriar oss från lydnad

Ifall makt är lika med lydnad och samarbete så handlar befrielse om att ta sig ur lydnad och skapa nya samarbeten. Så ifall makt är lika med lydnad blir civil olydnad avgörande för att uppnå befrielse från förtryckande makt. Det kan inte vara den enda metoden men civil olydnad blir en nödvändig del av en befrielse. Olydnaden drar undan förutsättningen (lydnaden) för den förtryckande makten.

Och samtidigt skapas ett nytt samarbete, en ny makt.

En vänster som är totalt lydig, alltså där man sällan sitter i fängelse eller blir avskedad, har inte någon större möjlighet att bryta en förtryckande makt. Total laglydnad inom vänster är på ett sätt ett större hot mot förtryckta än stater och kapitalism som ju får hela sin makt genom folks lydnad. Förtryck utövas genom lydnad.

Därmed kan vi förstå Henry David Thoreaus tanke att problemet inte är regeringen

utan de som protesterar men ändå lyder ([Civil olydnad, 1849](#)).

Per Herngren

2018 04 28, från en tidigare text 2005, version 0.2.1

Referens

[Texter om civil olydnad av Per Herngren.](#)

[Texter om Michel Foucault.](#)

Fängelser är vrängda ut och in

Fängelse håller oss fångna i lydnaden. Muren byggs av hot om att förlora liv, hälsa, jobb, egendom, hus, vänner eller familj. Att under civil olydnad låsas in i en cell innebär därmed att man brutit sig ut genom fängelsets murar. Ut ur rädslan för straff. Problemet är dock att den som låses in blir utelåst. Att låsas ut, utanför lydnaden, blir gärna ett mer avskräckande hot än att vara fånge i lydnadens trygghet.

- Hallo! Anybody out there?

Per Herngren

2017, version 0.1.1

När blir nationalism och lönearbete stockholmssyndrom?

Stockholmssyndrom uppstår när hot får de som hotas att bli lojala med dem som hotar. I väldigt olika situationer uppstår detta märkliga fenomen. Vanligast är det möjligen inom familjer med hot och övergrepp. Men det kan uppstå hos andra som systematiskt domineras eller kränks.

Det blir svårare att upptäcka stockholmssyndrom när hotet är långvarigt och när det inte ses som hot eller våld av omgivningen, som exempelvis vissa fall av mobbning. Nedan funderar jag över några olika fenomen som skulle kunna vara intressanta att undersöka utifrån stockholmssyndrom.

1. Mikrostyrningen av arbetet skulle kunna leda till stockholmssyndrom. Ständiga mätningar av prestation är ett annat exempel.
2. Lönearbetare som hotas av avsked skulle kunna i vissa fall kunna utveckla stockholmssyndrom. Eller de som får anmärkningar och utskällningar från arbetskamrater och chefer. Här uppstår ibland en hyperlojalitet mot företag och mot chefer. Är detta en form av stockholmssyndrom? Eller är det ett närliggande, besläktat fenomen?
3. De som under långa perioder är utestängda från lönearbete, inkomster och utbildning kan utsättas för systematisk misstro och kontroll av socialförvaltning, försäkringskassa och arbetsförmedling vilket möjligen kan leda till stockholmssyndrom.
4. De som kämpar för att få uppehållstillstånd av svenska staten kan ibland utsättas för misstro från migrationsverk och polis. De kategoriseras som ickeönskvärda. En del av dessa skulle kunna utveckla en hyperlojalitet mot överhet och nationalstat. Det vore intressant att undersöka om detta fenomen blir stockholmssyndrom.
5. Även elever och studenter som utsätt för upprepade värderingar, bedömningar och betygsättanden skulle kunna utveckla ett stockholmssyndrom.

Det är frestande att analysera stockholmssyndrom som ett individuellt, psykologiskt fenomen. Möjligen är det snarare ett gruppfenomen.

Per Herngren

2011-12-11, version 0.2

Stockholmssyndrom

Stockholmssyndromet är uppkallat efter det kända Norrmalmstorgsdramat i samband med ett rånförsök mot Kreditbanken på Norrmalmstorg i Stockholm, som ägde rum mellan 23 och 28 augusti 1973.

Symmetrisk metod

För att ovanstående exempel ska analyseras som stockholmssyndrom, eller inte, behöver man undersöka ifall stockholms-dynamiken reproduceras, eller inte reproduceras. Det är därmed inte fruktbart att göra en uppdelning av den här typen av fenomen utifrån "kontext". Frågan om olika saker är samma fenomen eller olika fenomen kan alltså inte avgöras utifrån omständigheter: som att stockholmssyndrom bara skulle gälla vid kidnappning eller under vapenhot.

Dynamiker som tar sig ur ett sammanhang och verkar i andra sammanhang kallar Deleuze för universaler, andra kallar dem absoluter. Jag har själv lanserat begreppet transaler (överskridare). Dessa begrepp visar på dynamiker och fenomen som inte är instängda i en speciell kontext. Kontexten förklarar därmed inte fenomenet. Men det går inte heller att generalisera. Transaler intervenerar i nya kontexter och agerar annorlunda. Det går inte att förklara en transal bara med transalen själv, och inte heller bara med kontexten där agerar. Nya relationer uppstår och dessa blir en del av förklaringen.

Relationer i en kontext blir delförklaringar. När det gäller stockholmssyndromet kan det handla om relationer som byggs upp mellan personer, saker, rumslighet tid, livsavgörande hot, underlåtelse och lojalitet som överlevnadsstrategier, bekräftelse och uppmuntran från den som hotar, bekräftelse av ordning och auktoritet.

Märk väl att det inte är självklart vad eller vem som agerar i komplexa dynamiker. Bruno Latour visar hur ting och platser kan agera och bli aktörer.

För att komplexa syndrom och dynamiker ska kunna uppstå krävs dessutom medagerande, samverkan, resonans, följsamhet. Linjär förutsägbar kausalitet är inte dynamik.

Vad är makt?

- Makt är lydnad.
- Makt är mer skapande och producerande än förbjudande (Foucault).
- Makt, lydnad, hörsam och följsam används här som synonymer. Dessa skapar dessutom förmåga. Förmåga att producera och skapa. Därmed hör mäktiga, bemäktiga och givetvis även förmåga nära ihop med makt.
- Makt kan även användas för att hindra, förbjuda, våldföra och förtrycka. Denna negativa makt är dock inte lika mäktig som skapande makt (Nietzsche).
- Makthavare existerar inte. Makthavare är en illusion som döljer att den som lyder producerar makt bara de gånger den lyder. Makten kan inte behållas, bevaras eller innehas. Det som gör att illusionen upprätthålls är att vissa frukter av makt kan behållas, som position eller rikedomar.
- Tvång är motsatsen till makt. Den som inte lyder kan tvingas med galler eller fysisk styrka. Tvång används alltså när makt saknas.
- Härska innebär att trycka ner och krossa motstånd eller avvikelse. Härska används när lydnaden är svag. När makten är stark blir härskartekniker ineffektiva och oekonomiska.
- *Auktoritär personlighet* lanserades av Theodor Adorno 1950 som beteckning på en personlighetstyp som tenderar att underordna sig och lyda överhet. Tidigare hade dock Abraham Maslow 1943 och Erich Fromm använt begrepp med liknande betydelse.

Per Herngren

2012-12-09, version 0.1

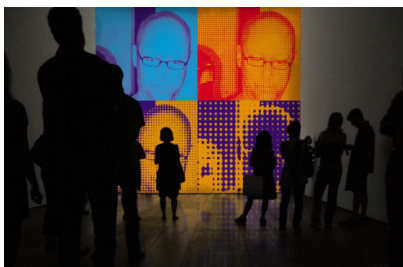
Mer om makt

[Makt](#)

[Lydnad](#)

[Makthavareateism](#)

[Civil olydnad](#)

[Helgkurser](#) om metoder för att ingripa vid makt

Maktkritik döljer lydnad: Sara Ahmed

Norm- och maktkritik får ibland funktionen att dölja protestgruppers och organisationers lydnad. Det kamouflerar lydnaden till förtryckande ordningar och lagar, visar queerfeministen Sara Ahmed.

Kritik som självillusion

Normkritik kan göra det möjligt att samarbeta med en maktordning utan att begripa det som underordning och delaktighet. Som om vi genom kritiken skulle hamna utanför ordningen.

Maktkritik skyddar, enligt Sara Ahmed, effektivt organisationer från att begripa sig som delaktiga och därmed medbrottsslingar i våld och förtryck. "I realized how the presumption of our own criticality can be a way of protecting ourselves from complicity." [1]

Kritik blir i så fall ett medel för att slippa tränga ännu längre in i maktordningen och göra motstånd. Utan den självrättfärdiggörande kritiken skulle organisationen bli tvungen att bryta lagen för att ingripa och stoppa ett värre brott.

Målsättningsdokument kamouflerar makt

Kritik som kamouflageteknik liknar hur målsättningsdokument, manifest och radikala handlingsprogram ibland används i organisationer som kamouflagetekniker. Ett handlingsprogram fungerar då, enligt Sara Ahmed, som ersättning för ingripande: "it is as having a policy becomes a substitute for action." [2]

Per Herngren

2013-10-10, version 0.2

Tack till Queera & postdisciplinära läsgruppen vid Genusvetenskapen, Göteborg för intressant samtal om Sara Ahmeds text.

Referens

Sara Ahmed, *On Being Included Racism and Diversity in Institutional Life*, London: Duke University Press, 2012.

Fotnoter

[1] Sara Ahmed, *On Being Included Racism and Diversity in Institutional Life*, London: Duke University Press, 2012, p 3.

[2] Sara Ahmed, *On Being Included Racism and Diversity in Institutional Life*, London: Duke University Press, 2012, p 11.

Civil olydnad kämpar mot vår lydnad - intervju med Per Herngren

Thor Rutgersson intervjuar Per Herngren inför boken [Demokratimodellen](#).

Thor: Du skriver också om hur makt kan vara inbyggt i en grupp. Hur menar du då?

Per: All makt i en grupp verkar genom att byggas in i gruppen. Könnsordningar, kapitalism, nationalism, lönearbete, egendom eller kärnfamilj är inte avlägsna, väldiga system. De är praktiker. De är praktiker av samarbete och lydnad. Makt, våld och förtryck består av lydnad. Det finns ingen jättemakt därute som sänder sin mystiska "maktkraft" in i en grupp.

I civil olydnads-traditionen från Henry David Thoreau (amerikans författare och filosof, verksam på 1800-talet, reds anm) och Mohandas Gandhi pekas lydnad ut som problemet med förtryck och härskande. Vi ger det destruktiva plats att vara ondskefullt. Problemet blir därmed inte så mycket regering, ledare, styrelse eller förtryckare - utan de som vill väl men inte ingriper. För ickevåld blir problemet de organisationer som vill befrielse men fortsätter att lyda. Icke-våld är en kamp mot lydnaden.

System

System är vårt sätt att dansa med varandra, hur vi koordinerar oss. Ett system är "hur vi ordnar saker", igen och igen. System är inte så stora, men de utförs gång på gång. System drar i oss, så som karnevaler eller salsa drar i oss. Det finns alltså ingen stor kapitalistisk eller patriarkal sfär därute, runt oss. Eftersom system drar oss till sig kan de dock bilda svärmar, så som insekter svärmar.

I skräckfilmer kan en demon ta över en svärm av insekter eller en flock av fåglar. Då kan hjälten se svärmen som en stor demon med armar och ett huvud. Det är denna illusion som gör att vi ser kapitalism, nationalism och rasism som väldiga system. Egentligen är de väldigt små. Men många.

Det gäller för folkrörelser att skapa andra svärmar, andra system och ordningar, som kan tränga undan de som är destruktiva.

Thor: Hur kan vi bryta sådana svärmar, som drar i oss?

Per: Eftersom makt är lika med lydnad, samarbete och hörsamhet så bryts makt genom ohörsamhet, ickesamarbete och olydnad.

Flykt från befrielse

Visst, laglydiga aktioner kan justera makt, men laglydig aktivism återskapar samtidigt laglydnad. Laglydig aktivism gör återigen folk lydiga. Laglydiga aktioner drar aktivister in i laglydnad. Ensidig laglydnad centraliserar på så sätt makt till staten.

Psykoanalytikern Erich Fromm, som var med och skapade kritisk teori, skrev en spännande bok 1941 som handlar om vår flykt från befrielse. All befrielse innebär olydnad, enligt Fromm. Men vi tenderar att fly in i lydnad. Precis som Gandhi och ickevåld pekar Erich Fromm ut lydnaden som det stora problemet i världen.

Per Herngren & Thor Rutgersson

5 mars 2014

Referens

”Vi har pratat med Per Herngren”, i Thor Rutgersson, Mirella Pejicic (red), *Demokratimodellen Gör din förening livskraftig och inkluderande*, Trinambai, 2015.

Laglig protest effektivt vaccin mot civil olydnad

Tilltron till att ledare och regeringar styr det som händer och sker fungerar som ett effektivt vaccin mot att bli smittad av civil olydnad och befrielse.

Tron på att det finns en regering däruppe som styr det mest som händer är en form av vidskepelse. Men det innebär inte att vidskepelsen är effektlös. Vår tids övertro på styrning bygger upp motståndskraft.

Rådande maktordningar kan bara existera genom att smitta ner våra kroppar och organisationer. Men för att kunna dominera behöver maktordningar

motståndskraft mot motstånd. Tron på att det är ledare, chefer och regeringar som ska lösa våra gemensamma problem bygger upp en sådan immunitet.

Det innebär att protester och laglig aktivism som vädjar till regeringen kan fungera som vaccin mot befrielse. De skyddar rådande ordningar mot alltför omvälvande förändringar. Laglydiga protester börjar i så fall fungera som antikroppar, de neutraliserar kraften i civil olydnad.

Per Herngren
2 december 2014

Texten är utkast för boken *Mode och motstånd* av Otto von Busch och Per Herngren (Korpen, 2016).

Trappa upp sårbarheten - inte provokationen

Otto: "Nej-till-mode" är ju också en typ av mode, och ett kraftfullt sådant dessutom. Inom mode är det vanligt att en stil, som ursprungligen var en form av motstånd, inkorporeras i modeindustrin och blir en etablerad kommersiell produkt.

Punk är ju ett klassiskt exempel på något som först var ett provokativt avståndstagande från modevärlden för att sedan bli helt etablerad som stil. Punkens uttryck blev snabbt en del av marknaden, medan dess ethos, dess gör-det-självt-kultur tog en annan riktning, men förvisso också blev detta förhållningssätt en förelöpare till det fria entreprenörskap som den nyliberala ekonomin hyllar. Och det säljs "gör-det-självt-kit" i affären där vi kan göra oss till punkiga konsumenter.

Det som var motstånd "bjuds in" av opponenter och avväpnas på så vis.

Per: Jag tror denna inbjudan blir ett sätt att ignorera motståndet. Motståndet välkomnas på ett sådant elegant sätt att det passar in i ordningen.

Trappa upp motståndet

I augusti 1920 under kampanjen för samarbetsvägran med det brittiska kolonialväldet och ännu mer i civil olydnadskampanjen sommaren 1930 lyfte Mohandas Gandhi fram hur vi behöver vi trappa upp när stat och lag ignorerar oss.

Det blir dock missvisande att likna Gandhis upptrappning med punkens provokativa mode. Det går givetvis inte att reducera punk till provokation. När jag var tonåring i Göteborg var punkrörelsen kreativ. Den organiserade ickekapitalistisk tillverkning och försäljning. Och den bröt sig ur könsordningar som dominerade i pop och hårdrock. Men delar av punken drogs in i provokationen.

Provokation som lydnad

Jag funderar om provokationerna möjligen gjorde punken mer lydig? Den provokativa punken var tvungen att återskapa borgerligheten för att kunna provocera det borgerliga. Punken gjorde på så sätt sig själv till uttryck för borgerligheten.

Provokationen gör sig beroende av motparten, av vad motparten känner sig provocerad av. Men att bli provocerad är ofta stimulerande. Provokationer kan lätt fetischeras och förvandlas till profit.

Trappa upp sårbarheten

För Gandhi är det inte provokationen som ska trappas upp. Det är snarare tvärtom. Det är nakenheten som eskalerar. När vi fångslas för civil olydnad är det vår sårbarhet som trappas upp. Sårbarheten under fängelsetiden öppnar upp möjligheter till möten och samarbete. Med motparten och med andra.

Öppenheten för samarbete med motparten gör märklit nog ickevåld mindre beroende av motparten än behovet av att få motparten provocerad.

Provokationen mot Normen fastnar i Normen. Icke våldets nakna beroende gör sig oberoende av maktordningar. Det är den sårbarhetspolitik som lever inom delar av feminism, hacktivism och queer.

Precis som queer försöker ickevåld sällan påverka. Queer bjuder istället in. Queer attraherar. Queer skapar affekt. Queer drar i oss. Njaoo, Gandhis ickevåld var queerpolitik.

Texten är utkast för boken [Mode och motstånd](#) av Otto von Busch och Per Herngren (Korpen, 2016).

Lagen existerar genom lydnad

Lagboken inleds poetiskt: *Sveriges rikes lag: gillad och antagen på riksdagen år 1734, stadfäst av Konungen den 23 januari*. Det finns flera lagar i lagboken som är kvar från 1700-talet, eller från min barndom på sjuttioalet, vilka inte gäller idag. Dessa lagar kallas obsoleta.

I juridiken är en lag obsolet om den inte är tillämpbar. Vissa nya lagar som riksdagen instiftar är inte heller tillämpbara. Obsolet är därför ett missvisande ord, det antyder att det bara skulle vara gamla lagar som med tiden blir obsoleta. Men ingen lag blir lag förrän den börjar tillämpas.

Lagen är alltså inte det som står i lagboken. Lagboken är bara en del av tillämpningen av lagen. Lagboken är en aktör bland flera.

Lagen blir till igen och igen

Lagen är performativ: Den förverkligas genom att genomföras. När lagen tillämpas blir lag lag. En lag blir till när poliser, domare och annat folk lyder den.

Lagen är inte en helhet. Lagen är alltså inte exempelvis lagboken eller det juridiska systemet. Det vi kallar lagen är snarare en slarvig beteckning på en svärm. En svärm av laglydiga handlingar. Laglydiga handlingar som dras till varandra, som är beroende av varandra.

Den stora svärmen av laglydnad är inte ett stort mäktigt System. Lagen är istället en liten del av den laglydiga handlingen: Lagen är det i den lydiga handlingen som blir till som lag.

Lagen fungerar i praktiken som de kropps rörelser, rytmer, pulser och stilar som gör några dansares dans till, tja, salsa. De som dansar gör mycket mer än att dansa salsa, någon funderar kanske på om hen borde åka hem för att inte bli för trött på jobbet.

Lagen är mindre än handlingen

Lagen är alltså mindre än den laglydiga handlingen. Den laglydiga handlingen är mycket mer än att genomföra lagen. Handlingen kan dessutom vara att härmas, eller att ge upp, eller att legitimera förtryck, eller att dölja maktordningar, eller att försöka få upprättelse för en oförrätt.

Det är något i den laglydiga handlingen som genomför lagen. "Lagen" i handlingen klarar sig inte ensam. Den måste koppla sig till andra "laghandlingar". Lagen är en beståndsdel i den enskilda handlingen som legitimerar andra laghandlingar. Lagen är ömsesidigt legitimerande.

Att laghandlingar bildar svärmar är inte en slump. Det finns något i varje laglydig handling som gör att de dras till varandra, att de bildar svärmar. Det är inte bara det att de behöver varandra. De börjar dessutom ändra på varandras egenskaper. Laghandlingar av medborgare, åklagare och domare ändrar egenskapen hos andra laghandlingar.

Varje ämbetsperson, varje polis, varje organisation, varje företag, varje bokföringsprogram är på så sätt lagstiftare. Så fort de dansar lag-dansen ändrar de samtidigt lite på lagen. Bara genom att placera sig i en gammal lag-tradition kan lagen ändra sig. När lagen återigen blir till i en handling så ändras den. Varje laghandling är lagstiftande. Stiftande av något nytt, av ny lag.

Ifall en lag är orätt kan vi inte skylla (hela) ansvaret på en riksdag eller en domstol. Det är de laglydiga som genomför och stiftar lagen. Som Thoreau uttryckte det 1849: Problemet är inte regeringen utan de som protesterar men ändå lyder.

Per Herngren

2014 11 24, version 0.1

Civil olydnad använder fängelset

Civil olydnad inbjuder fängelserna till att bli aktörer. Fängelser som är avsedda för att hålla medborgare fångna i laglydnad blir istället befrielse.

Gandhis erfarenhet var att den politiska kraften i att sitta fängslad för civil olydnad vida överstiger politiskt arbete "ute i friheten": "The thousands therefore who are in different prisons of India are better able to deliver the goods than all the released leaders combined." (Gandhi 1931).

Trappa upp när motpart ignorerar

Det är bland annat därför Gandhi hävdar att ifall lagen ignorerar våra aktioner genom en klapp på kinden, genom böter eller villkorligt fängelse, då behöver vi trappa upp ickevåldet.

Stater bygger fängelser som en negation. De som bryter lagen straffas. Fängelser ska hindra oss. Men med civil olydnad bryter sig fängelset ut ur sitt negerande. Det blir skapande. Fängelset blir inte längre det som hindrar oss. Det blockerar inte kreativiteten. Fängelset förvandlas från att vara statens protest mot lagbrott till att bli produktivt skapande.

Queerade och hackade fängelser

När vi trappar upp olydnaden så queeras murarna. Hacktivisterna skulle säga att fängelset hackas. Fängelset börjar medagera med den fängslade befrielsekämpen. Gallret blir medaktörer i motståndet mot vår underordning. Britsen och cellen hjälper oss att bryta oss ut ur lydnadens fångenskap.

Hackade fängelser befriar samhällen. Och de blir själva befriade samhällen. Fängelser blir vilohem, bostad, hem, familj.

Den som utför civil olydnad försöker ofta göra cellen till hem. Till kreativ arbetsplats. Till intensivt center för politiskt motstånd. Tillsammans med andra fångar skapas en olydig akademi som genom samtal och experiment uppfinner nya metoder för motstånd.

Detta nya hem och denna nya arbetsplats hamnar i resonans med den politiske

fången. Genom resonans tusenfaldigar fängelset kraften hos civil olydnad.

Ny familj

Fängelser ger oss nya systrar och bröder. Systrar och bröder som sällan kommer från den privilegierade medelklass som ibland dominerar den motståndsrörelse som fick en i fängelse. Fängelser queerar därmed klass och klassgränser. Det bildas öppningar och sprickor i de murar som familj, klass och vithet skapar.

Fängelser skapar möten med de som vi har varit med att underordna. Fängelser bygger solidaritet med de som vi genom vår lydnad mot egendom, lönearbete och klass trängt bort, med de som kriminaliserats. Tillsammans med civil olydnad bygger fängelser jämlikare jämlikhet.

Hackade fängelser materialiserar befrielse

Hackade fängelser intervenerar i det politiska. Det politiska kan inte längre neutraliseras genom åsikter, tyckande, opinion, medvetande, information. När civil olydnad queerar polisstationer, domstolar och fängelser materialiseras befrielse. Fängelserna är med och bygger mer demokratisk demokrati.

Civil olydnad som befrielse från rädslans och lydnadens murar kan dock neutraliseras av välmenande aktivister på "utsidan". De uttalar sig så alla ska tycka synd om de som fängslas. De sätter igång namninsamlingar för att civil olydnads-fångar ska släppas. Dessa tycka-synd-om-metoder återskapar muren som något hemskt som ska undvikas. Lydnaden görs till det normala. Motståndet, olydnaden, framställs som hemskt.

Så tyck inte synd om ickevåldsfångar! Fira och festa med dem! Just så blir fängelserna med och bryter vår rädsla för fångenskapen.

Per Herngren

8 november 2014

Texten är utkast för boken *Mode och motstånd* av Otto von Busch och Per Herngren (Korpen, 2016).

Referens

Mohandas Gandhi, "Interview to the press", januari 27 1931, *The Collected works of Mahatma Gandhi*, volume 51, 1999, p 73-74.

Per Herngren, [Fängelser är aktör i motståndet – civil olydnad queerar straff](#), 2012.

Civil olydnad eller lag-fundamentalism?

Sveriges Television bad mig [svara en tidigare riksdagsledamot som skrivit en debattartikel om civil olydnad](#). Mitt svar är skrivit så att man inte behöver läsa ursprungligt inlägg.

Henrik S Järrels menar att en statschef, eller kung, inte bör främja eller belöna civil olydnad. Argumentet är intressant. De senaste åren har inte så många propagerat för *lag-fundamentalism*. Den har trängts tillbaka. Lagfundamentalism innebär tron på total lydnad mot lagar.

Det var 1999 som Statens Offentliga Utredningar ([99:101](#)) kom fram till att civil olydnad är nödvändigt för att demokratier ska kunna bli demokratier.

Järrel hjälpte mig dock att begripa bättre vad som egentligen hände där i slutet på nittioalet. Tron på att alla medborgare ska vara totalt lydiga har i stort sett försvunnit. Men, och detta är intressant, lag-fundamentalismen har istället överförts till statliga tjänstemän och politiker. Vissa hävdar då att total lydnad är nödvändigt för att statens inre verksamhet ska fungera. Men man bejakar samtidigt att staten kan göra fel och att medborgare ibland därför behöver civil olydnad för att rätta till tokigheter.

Lagfundamentalism är en utopi

Lagfundamentalism är en vision. Den har aldrig kunnat genomföras. Regeringar, statschefer, avdelningar, institutioner, tjänstemän och även

politiker är minst lika olydiga som andra medborgare. Ibland leder detta olyckligtvis bara till tröghet. President John F. Kennedy hävdade att hälften av hans beslut ignorerades. Proportionerna är kanske ungefär samma idag? Vi skulle ofta behöva mer lydnad i våra institutioner. Mycket mer. Ibland räddas dock hotade människor och gemensamma värden genom att tjänstemän inte är speciellt bokstavstroende gentemot enskilda beslut och lagar. De värnar andra viktigare värden, exempelvis andra lagar och överenskommelser.

Total lydnad är omöjligt. Det gäller demokratier såväl som diktaturer. Total lydnad går helt enkelt inte att genomföra. Det finns till och med en aktionsform som kallas svejkism inspirerad av den tappre soldaten Svej. Genom ordagrann och bokstavlig lydnad saboterade soldat Svej de order han fick av överordnade.

Det går inte att argumentera övertygande för att all lydnad eller all olydnad är bra. Som tur är har vi andra värden som är viktigare för oss, och för våra institutioner, än lydnad eller olydnad. Genom demokratiska samtal, som exempelvis civil olydnads-rättegångar, lyckas vi ibland tränga undan orättvis fördelning, och orätt förstörelse, av gemensamma resurser. Genom samtal och samarbete som inte underordnar sig någon fundamentalism bygger vi samhällen som förhoppningsvis blir mer demokratiska.

Per Herngren

2012-10-19, version 1.1

Vi vill så gärna lyda: Erich Fromm

Verkligt mäktig makt kräver längtan efter att bli lydig. Erich Fromm vänder upp och ner på den vanliga föreställningen att makt är att få organisationer och folk att göra saker mot deras vilja.

Mäktig makt genererar istället önskan att få bli lydig och laglydig. Önskan att få underordna sig.

Detta skulle i så fall förklara varför exempelvis Google och liberala stater tycks ha mer makt över sina anställda och medborgare än mer diktatoriska företag och stater.

Rädsla för straff ger inte effektiv makt

Organisationer som bygger upp rädsla för straff och repressalier producerar inte så mycket makt. Fromms intressanta analys är kontraintuitiv: magkänslan är att makten borde öka när folk blir rädda för chefer och härskare.

"furthermore there are many kinds of work which cannot be done properly if nothing but fear is behind the obedience. Hence the obedience which is only rooted in the fear of force must be transformed into one rooted in man's heart. Man must want and even need to obey, instead of only fearing to disobey." (Erich Fromm 1963)

Mäktig makt behöver uppfattas som inkännande, kunnig och lyssnande. Opinionsundersökningar, medinflytandeträffar och medborgarmöten är avgörande metoder för effektiv makt.

"If this is to be achieved, power must assume the qualities of the All Good, of the All Wise; it must become All Knowing." (Erich Fromm 1963)

Befrielse innebär olydnad

Befrielse innebär inte att ledare och regeringar befriar oss. Befrielse innebär alltid olydnad, enligt Erich Fromm. Civil olydnad behöver därmed generera dragningskraft som kan konkurrera med längtan efter att få lyda. Denna dragningskraft uppstår när tusentals olika pulser hamnar i resonans och börjar förstärka varandra. En alltför stor fixering vid olydnads-aktioner blir därmed en återvändsgränd. Civil olydnad behöver själv bli samhälle: befriande samhällen som kan börja tränga undan lydiga samhällen.

Per Herngren

2013 10 08, version 0.1

Referens

Erich Fromm, "Disobedience as a Psychological and Moral Problem", 1963.

Publicerad bland annat i Ed. Larence Behrems and Leonard Rosen, *Writing and Reading Across the Curriculum*, New York: Pearson, 2009, samt även i Erich Fromm, *On Disobedience and Other Essays*, Routledge & Kegan Paul, 1984.

Fokus olydnad ej laglydnad - Erich Fromm

Aktivister och radikala grupper i nord fokuserar gärna på laglydig aktivism. Civil olydnad används bara undantagsvis. Erich Fromm vänder på detta. Vill vi ha befrielse och politisk förändring behöver fokus ligga på olydnad.

Lydnad och lagligt engagemang blir mer av ett undantag. Lydnad används främst när vi vill bevara normer och ordningar snarare än att skapa befrielse och förändring.

Erich Fromm var del av Frankfurtskolan och kritisk teori. Han använder Marx på psykoanalys och psykoanalys på Marx. På så sätt bygger han en kritisk teori som inte reducerar politisk förändring vare sig till individualism eller till väldiga system.

Laglydiga organisationer hindrar befrielse

Befrielse kräver olydnad, enligt Erich Fromm. Befrielse är en ständig pågående olydnad. Problemet med laglydiga protester är inte bara deras otillräcklig. Nej, problemet är snarare att lydiga aktioner producerar lydnad. De stärker därmed rådande maktordningar.

Här ligger Fromm nära Henry David Thoreau som i sin *Civil olydnad* från 1849 skriver att problemet inte är regeringen utan de som protesterar mot orättvisa men ändå lyder. Befrielse för Thoreau blir kamp mot organisationers och gruppers lydnad.

Frihet och olydnad är omöjliga att separera. De är både mål och medel.

"But not only is the capacity for disobedience the condition for freedom; freedom is also the condition for disobedience. If" we are "afraid of freedom," we "cannot have the courage to be disobedient. Indeed, freedom and the capacity for disobedience are inseparable". (Fromm, 1963.)

Laglydnad gör en befrielse rörelse falsk

En politisk eller religiös organisation som förkunnar befrielse men utesluter olydnad från sin verksamhet blir, enligt Fromm, osann och falsk. Det som gör den falsk är att den säger sig hävda frihet men genom sin lydnad istället producerar underordning, lydnad och ofrihet i våra samhällen.

"hence any social, political, and religious system which proclaims freedom, yet stamps out disobedience, cannot speak the truth." (Fromm, 1963.)

Per Herngren

2013 08 11, version 0.1.1

Referens

Erich Fromm, "Disobedience as a Psychological and Moral Problem", 1963. Texten blev senare publicerad bland annat i Ed. Larence Behrems and Leonard Rosen, *Writing and Reading Across the Curriculum*, New York: Pearson, 2009, samt även i Erich Fromm, *On Disobedience and Other Essays*, Routledge & Kegan Paul, 1984.

Metod

Erich Fromm skapar en social psykologi som undviker "psykologiska" förklaringar, och han skapar en individualism som undviker individuella förklaringar. Han använder bland annat begreppet "sociala typer" för att förklara hur gemenskap, makt och ordningar skapar olika personlighetstyper som i sin tur formar gemenskapen. På så sätt undviker han individualistiska förklaringar av individen (individualistisk reduktionism).

Genom att använda Fromms analys på grupper och organisationer men undvika att gå vidare därifrån till sociala typer menar jag att Fromm ger oss intressant teori även om motståndsgrepp, folkrörelser och organisationer. På så sätt

låter jag Fromms anti/individualism bli mindre individualistisk.

Lydnad attraherar: Erich Fromm

Erich Fromm visar hur organisationer och [människor dras till lydnad och flyr befrielse](#). Detta skapar svårigheter för civil olydnad och befrielseörelser.

En motståndsgrupp har svårt att överleva ifall dess deltagare dras mot laglydnad. Laglydig aktivism ger kraft, inspiration och trygghet. Lydiga protester tenderar därför att dra bort aktivister från civil olydnad och befrielse.

Olydnad är del av befrielse

I några [fristående artiklar tar jag upp Erich Fromms analys](#) om hur olydnad är nödvändig del av befrielse, de går inte att skilja åt. Laglydnad ger inte befrielse. Erich Fromm är en av socialpsykologins klassiker och en av dem som byggde upp Frankfurtskolan och kritisk teori.

I traditionen från Gandhis satyagraha (sanningsingripande) ska varje civil olydnads-aktion direkt börja förverkliga sina mål. Mål och medel blir ett. Ifall olydnaden fungerar tar den plats och tränger undan andra ordningar. Civil olydnad riktar sig alltså inte mot härskare så som protest eller opposition.

Switcha dominans

Vanligtvis riktar sig dock ordningsmakt mot [civil olydnad](#). Det gör att ordningsmakt till viss del underordnar sig civil olydnad. Ordningsmakt protesterar mot civil olydnad. Ordningmakten blir proteströrelsen. Civil olydnad blir subjekt, regerande, det som ska stoppas och hindras.

Straight kamp

Gandhis satyagraha blir queer och märklig i samhällen där normen är att dras mot härskare. Satyagraha uppfattas som märkligt och tokigt även för deltagare i civil olydnad. De är ofta mer vana vid att orientera sig mot makt. De känner

sig lätt obekväma och vilsna. De vill därför gärna räta ut olydnaden, straighta upp den.

Det finns två vanliga sätt att normalisera kampen. Det ena är att vrida bort civil olydnad från gandhitraditionens queerande och förverkligande för att istället rikta den rakt mot härskare, så som i blockader eller olagliga protester. Det andra sättet är att trappa ner olydnaden till nästan lydnad. Eller helt enkelt överge den och istället fokusera på lagliga kampanjer och protester.

Dominerad som läggning

För att begripa hur lydnaden drar folkrörelser och aktivism bort från befrielse låter vi Erich Fromm få hjälp av queerfeministen Sara Ahmed. Hen breddar begreppet "sexual orientation": Hur kroppar och saker riktas och orienteras, hur de läggs ut i förhållande till varandra. Läggning eller orientering blir därmed inget en har eller äger, det handlar snarare om att känna sig hemma i vissa riktningar (orienteringar) och inte i andra.

Protest och lydnad riktar kroppar, handlingar och saker åt samma håll. Mot dominans. Båda låter sig bli dominerade genom att vända sig mot det dominerande. Att protestera men ändå lyda känns lustfyllt och behagligt.

"Why" are we "so prone to obey and why is it so difficult for" us "to disobey? As long as I am obedient to the power of the State, the Church, or public opinion, I feel safe and protected. In fact it makes little difference what power it is that I am obedient to. It is always an institution, or men, who use force in one form or another and who fraudulently claim omniscience and omnipotence. My obedience makes me part of the power I worship, and hence I feel strong."
(Fromm 1963)

Per Herngren

2013 08 16, version 0.1

Referens

Erich Fromm, "Disobedience as a Psychological and Moral Problem", 1963. Publicerad bland annat i Ed. Larence Behrems and Leonard Rosen, *Writing and Reading Across the Curriculum*, New York: Pearson, 2009, samt även i Erich

Fromm, *On Disobedience and Other Essays*, Routledge & Kegan Paul, 1984.

Erich Fromm, *Escape From Freedom*, New York: Henry Holt and Company, 1994, först publicerad 1941.

Sara Ahmed, *Queer Phenomenology: Orientations, Objects, Others*, Durham: Duke University Press, 2006.

Ensidig lydnad och ensidig olydnad - Erich Fromm om befrielse

En organisation som är ensidigt olydig och rebellisk hindrar befrielse lika mycket som en organisation som är ensidigt lydig.

Psykologen Erich Fromm, från kritisk teori, visar att befrielse alltid innebär olydnad. Det är lätt att tro att han därmed skulle vara emot all lydnad och laglydnad. Men att lyda befriande, demokratiska och rättvisa beslut är lika avgörande för befrielse som att bli olydig mot förtryck och härskande.

Lydnad är olydnad

Lydnad och olydnad är inte två motpoler, enligt Fromm. Varje handling av olydnad är samtidigt lydnad mot något. Och varje lydig handling är samtidigt olydnad mot något annat. Civil olydnad kan exempelvis vara lydnad till förtrycktas rop efter solidaritet. Det kan vara lydnad mot krigets offer. Civil olydnad är möjligtvis lydnad mot gruppens beslut att utföra civil olydnad.

Att lyda en lag kan innebära olydnad mot förtrycktas rop. Lydnad mot lagen kan vara olydnad mot en viss moral, eller mot en princip om rättvisa. Att vara passiv inför förtryck är aktiv olydnad mot undertrycktas krav på befrielse.

"But I do not mean to say that all disobedience is a virtue and all obedience is a vice. Such a view would ignore the dialectical relationship between obedience and disobedience. Whenever the principles which are obeyed and those which are disobeyed are irreconcilable, an act of obedience to one principle is necessarily an act of disobedience to its counterpart and vice versa." (Fromm 1963)

Ensidighet är återvändsgränd

En organisation som är enbart laglydig förverkligar en form av slaveri. Å andra sidan blir den som bara sätter sig på tvären enbart rebell, en negation av den rådande ordningen, visar Fromm.

Protest pekar ut dominerande ordning som aktör - ni borde inte! - och återinsätter därmed den makt protesten vänder sig till. Protest bygger därför inte befrielse.

"If a man can only, obey and not disobey, he is a slave; if he can only disobey and not obey, he is a rebel (not a revolutionary); he acts out of anger, disappointment, resentment, yet, not in the name of a conviction or a principle." (Fromm 1963)

Lydnad och olydnad återskapar befrielse

Både lydnad och olydnad kan återskapa och bekräfta befrielse. Lydnad som bekräftar och förstärker befriande jämlikhet är inte underordning utan snarare del av befrielse. Befrielse är inte enskilda befriande handlingar. Befrielse behöver bekräftas. Befriande handlingar behöver bekräfta varandra för att de verkligen ska etablera befrielse. Bekräftelse ska här inte förstås som åsikt eller attityd utan som en aktiv legitimering och förstärkning av befrielse.

"Obedience to ... reason or conviction (autonomous obedience) is not an act of submission, but one of affirmation." (Fromm 1963)

Per Herngren

2013, 09 29, version 0.2

Referens

Erich Fromm, "Disobedience as a Psychological and Moral Problem", 1963. Publicerad bland annat i Ed. Larence Behrems and Leonard Rosen, *Writing and Reading Across the Curriculum*, New York: Pearson, 2009, samt även i Erich Fromm, *On Disobedience and Other Essays*, Routledge & Kegan Paul, 1984.

Fundamentalism i ekonomi, stat och folkrörelser

Ekonomisk- och kulturell fundamentalism är begrepp som feministen Berit Ås lanserar jämte det mer traditionella *religiös fundamentalism*. Fundamentalism definieras av henne som påförande av normer på andra, samt att göra andra till objekt.

Jag tolkar henne så att fundamentalism gör personer och organisationer till instrument för sin ordning. För att fundamentalism ska förverkligas behöver andra värden underordnas. Fundamentet överordnas andra värden. Andra värden får en fast grund att stå på.

Den politiska och mediala retoriken bortförklarar fundamentalism som något i periferin, som något extrema minoriteter sysslar med. Berit Ås ger oss istället verktyg för att analysera fundamentalism i maktcentran. Fundamentalism är verksam mitt i kapitalism och byråkrati.

Fundamentalism som fundamentets mentalism

Fundamentalism är en föreställning som inte uppfattas som en föreställning. Den gör sig istället självklar.

1. Religiös fundamentalism är tillit till en överordnad ordning, som exempelvis nationalism.
2. Ekonomisk fundamentalism gör mätningar och kalkyler till det

överordnade fundamentet.

3. Kulturell fundamentalism placerar vanor och rutiner över andra värden.

Ekonomisk och kulturell fundamentalism är, enligt Berit Ås, med och gör sådant som krig och vapenhandel möjligt.

Fundamentalism i företag och folkrörelser

Hennes föredrag inspirerade mig att använda begreppet fundamentalism för att förstå lydnaden i folkrörelser och fackförbund, lönearbete och företag:

Privata företag bygger in fundamentalism i företaget. Order från överordnade ska lydas. Och de ska lydas oberoende av om lydnaden bryter mot andra värden. Det är först när lydnaden till en enda instans överordnas andra värden som fundamentalism uppstår. Ett orubbligt fundament skapas. Men lydnad är i sig inte fundamentalistiskt.

Ibland kan facket stödja en sådan fundamentalistisk lydnad. I flera yrken finns avtal som öppnar upp för att andra värden kan stå över chefens, företagets eller aktieägarna. I journalistyrket finns exempelvis etiska regler som gör det möjligt för journalisten att i vissa fall vägra skriva en artikel som går emot hennes etik.

Även statliga byråkratier kan bygga in fundamentalism i byråkratin. Fundamentalismen skapas när byråkratin blir fundament, när dess hierarkier och regler överordnas andra värden i våra samhällen.

Fundamentalistisk lydnad uppstår först när lydnaden vänds åt ett håll. När denna riktning bygger ett fundament.

Kulturell fundamentalism

Låt oss pröva Berit Ås tanke om kulturell fundamentalism på exempelvis solidaritetsgrupper. Analysen skulle inte skilja sig speciellt mycket om vi istället använt den på vänstergrupper och fredsgrupper. Tja, även hbtq- och feministiska grupper kan dras in i fundamentalism. Fundamentet, lag och lydnad, ställer sig över det organisatoriska sammanhanget. Fundamentalism är ett sätt att göra sig oberoende av kontexten.

Hur fastnar radikala grupper i fundamentalism? Och hur undviker de

fundamentalism?

Solidaritetsgrupper underordnar sig fundamentalismen ifall lydnaden till lagen överordnas solidaritet och rättvisa. Lagfundamentalism överordnas i så fall det som solidaritetsgruppen kämpar för.

Organisationer kan bygga in fundamentalismen som ett överordnat styrningsbeslut. Fundamentalismen görs till en metaordning. När styrelser och arbetsgrupper ska ta beslut så blir besluten alltid underordnade lagfundamentet. Lydnaden blir rutinmässigt överordnad andra värden som organisationen kämpar för.

Berit Ås användning av fundamentalism ger oss ett verktyg för att analysera hur den kan sprida sig i organisationer och samhällen. Och hur fundamentalismen kan dominera även radikala grupper.

Hur bekämpar vi fundamentalism? Fundamentalism växte fram i samband med upplysningen och den har spritt sig med hjälp av upplysningen. Fundamentalism hotas inte av åsikter eller argument. Fundamentet är lydnaden till något som ställt sig över argument och etik. Lagfundamentalism bryts först när organisationer bryter total laglydnad.

Per Herngren

2006-03-04, version 0.3

Referens

Föredrag av Berit Ås, Kvinnofolkshögskolan 2006-03-04

Civil olydnad är kamp mot lydnad

"Under en regering som med orätt fängslar någon, är den rätta platsen för en

rättskaffens person likaledes fängelset.” [\[6\]](#)

Henry David Thoreau, 1849

På söndagen anländer gruppen till bevakningsplatsen. De initierade kontakterna hade med ”bestämmdhet” sagt att tåget skulle gå förbi Kristinehamn på måndag:

- Ja, det skulle väl kunna bli tisdag. Men det blir på måndag. Jag kan inte tänka mej annat.

- Nä, tågtider vet jag inte...

Några telefonsamtal ytterligare. En del gissningar och beräkningar. Ett par besök. Och på så sätt får gruppen också en tidtabell...

...kanske, det kan ju finnas alternativa rutiner.

Tåget bör växlas på Bofors järnvägsstation under eftermiddagen. Strax före arton skall det köra in på Kristinehamns järnvägsstation. Växlarna har sen flera timmar på sej att koppla om vagnarna.

Före tjugooett måste aktionen ske. Sen åker kanonerna vidare mot Uddevalla. Där skall de vara framme vid tvåtiden. Vid sjutiden anländer de första hamnarbetarna. Den indiska båten måste antagligen lastas samma dag. Alternativet är magasinering. Och det blir en onödig kostnad för Bofors.

Om gruppen missar tåget i Kristinehamn har de några timmar på sej i Uddevalla, innan hamnarbetarna kommer. Men det skulle bli krångligt. Förberedelserna var ju inriktade på Kristinehamn. Gruppen saknade också en andrabil. Gunillas gamla PV skulle med knapp nöd kunna komma fram till Uddevalla före kanonerna.

Men finns inte risken att Statens Järnvägar eller Bofors ändrar rutinerna? Varför skulle de följa den ordinare tidtabellen? För säkerhets skull väljer gruppen att bevaka alla tåg som växlas i Kristinehamn.

Måndagmorgon ägnas åt att diskutera skadeståndet. Gunilla har redan tidigare bearbetat sina känslor inför straffet. Men nu så nära aktionen vill hon återigen höra från stödpersonerna om de orkar ge det stöd hon behöver under åren framöver. Kronofogden lär ju vara ihärdig.

Strax före arton slutar alla diskussioner. Under tystnad väntar de på att den som har vakten ska komma inspringande. När nån går i dörren rycker alla till. En av stödpersonerna ligger på rygg och vägrar svara på tilltal. En kvinna plockar för säkerhets skull upp ryggsäcken med hammrarna och veteplantorna. Allt tycks vara med. Den indiska flaggan är snyggt ihopviken. Barngungan ligger säkert längst ner i ryggsäcken.

En halvtimme senare börjar besvikelsen breda ut sej. Inget tåg. För säkerhets skull fortsätter bevakningen till strax efter midnatt.

Samma uppladdning på tisdagskvällen. Besvikelsen blir dock mer kännbar för gruppen. En av stödpersonerna måste åka hem. Hon önskar gruppen lycka till, kramar om alla och går. Hon lämnar kvar en känsla av hopplöshet.

Detta är tredje försöket i Kristinehamn. Har gruppen valt fel aktionsplats? Klarar man av denna ovissa väntan. Gruppen är kanske inte mogen för rörliga mål.

Några börjar fundera på om det inte vore bättre att åka hem och börja om från början. När tåget inte ens kommer på onsdagskvällen är halva gruppen redo att bryta upp.

- Det måste finnas vettigare saker att göra än att sitta här och vänta. Vi har föreläsning om moralfilosofi i morgon. Jag åker hem. Ring mej om det händer nåt.

- Just nu fäller de ekar i Bratteforsdalen. Vi borde åka dit och hjälpa trädkramarna. Det här är helt meningslöst.

- Vi kan inte ge upp nu. Jag har flera körningar med lastbilen. Men de får vänta tills detta är över.

Det blir en het diskussion. De långa bevakningspassen och besvikelserna har tagit på nerverna. Ingen kan slappna av helt. De bestämmer sej dock för att vänta ytterligare en dag. Kanonerna skulle väl knappast komma så här sent. Men det vore pinsamt om man senare fick reda på att de gått strax efter att man åkt.

På torsdagmiddag ringer en av stödpersonerna till en kontakt på västkusten. Denne åker till Uddevalla och går ner till hamnen. Den indiska båten är kvar.

Men kanonerna är redan färdiglastade. Detta berättar en kraftigt byggd man i blåställ.

I Kristinehamn sjunker stämningen farligt nära fryspunkten.

Gunilla försöker förgäves fundera ut en helt ny design på tovade tofflor för sommarens försäljning.

Anders stirrar ner i bordet.

- Jag tar det sista bevakningspasset innan vi åker hem.

- Det är väl knappast nån mening...

- Jag måste bara ut, avbryter han. Här är alldeles för instängt.

Han ser inte åt stationen när han går förbi. Vid kiosken stannar han och köper en stor påse lösgodis. Planlöst går han runt ett par varv.

Med ens rycker han till och vänder sej häftigt om när ett persontåg kör förbi. Irriterat stirrar han på de upplysta vagnarna. Lång tid efter att det försvunnit på väg mot Karlstad håller han kvar blicken på spåren.

Han andas häftigt och håller andan. Först kan han inte slita blicken från godståget som står parkerat lite vid sidan av de ordinarie spåren. Där står fem övertäckta Haubitzar. De är sandfärgade eller i olika grön-svartfläckiga nyanser beroende på i vilken terräng i Indien de skall användas.

Han springer hela vägen tillbaka. De andra tror honom först inte när han flåsande försöker förklara att den väntade lasten har anlänt. Det blir plötsligt fart på hela gruppen. De olika symbolerna samlas in och packas ner i Gunillas ryggsäck. De håller en kort tyst meditation innan alla packar in sej i PVn.

Hur de kunde åka vilse i den numera välkända stan kan ingen i gruppen förklara nu efteråt. Till slut kommer de i varje fall fram till växlingsområdet.

Gunilla och Anders hoppar över stängslet till banvallen. En av stödpersonerna vägrar att se vad som händer. Han sätter sej i bilen och håller krampaktigt om ratten.

När den överenskomna signalen hörs reagerar först ingen. Först när den hörs

för andra gången förstår stödpersonerna vad som hänt. Avrustningen har äntligen börjat i Sverige. En Haubitx oskadliggörs torsdagen den 16 februari.

Nu är det ingen återvändo. I USA har redan flera vapen avrustats av vanliga medborgare. Varför avrustningen inte långt tidigare påbörjats i Sverige är oförklarligt. Precis som det är svårt att förstå varför människor inte stoppar utsläpp. För att avrusta vapen behövs hammare. För att proppa igen ett avloppsrör behövs cement. För att montera ner en maskin som skövlar skog behövs skiftnycklar. Allt detta går att få tag i.

Eller kanske är det inte så oförklarligt. Redan när gruppen ett år tidigare samlades för första gången var man överens. Kampen gäller inte i första hand dessa vapen, eller vapentillverkarna. Problemet är att man som medborgare i ett vapenexporterande land inte tar sej för att stoppa sådan verksamhet. Problemet är vår lydnad. En vapentillverkare behöver lydiga politiker, skattebetalare, tjänstemän, arbetare, underleverantörer, brevbärare, televerksarbetare, lokförare, växlare, hamnarbetare...

Makt är lika med lydnad

Inget förtryck eller våld kan fortsätta utan lydnad. Makt är lydnad. Under långa diskussioner har gruppen frågat sej hur lydnaden kunde sitta så djupt rotad hos dem. Orsaken är vår rädsla för de personliga konsekvenserna. Allt våld och förtryck förutsätter att människor hellre försöker rädda sitt eget skinn än följa samvetet.

Motståndet förs mot denna rädsla. In i det sista hade plogbillsgruppen kämpat mot varje hinder som stoppade dem från att sätta igång avrustningen. För vem hade lovat att motstånd skulle vara enkelt eller riskfritt?

Men visst vore det skönt att få lämna över ansvaret på nån annan! Detta gäller i miljörörelsen precis som i fredsrörelsen. Varje deltagare i gruppen har nog åtskilliga gånger frestats att återigen omyndigförklara sej själva:

- Kan ingen annan ta över?! Finns det inga ställföreträdande aktivister eller politiker kvar?

Vad är civil olydnad?

Olydnad är inget nytt. Men civil olydnad är en ganska ny företeelse. Sedan kampen för våra demokratiska rättigheter runt sekelskiftet har denna speciella form av motstånd varit nästan bortglömd i Sverige. Inte förrän under åttiotalet slog den igenom på nytt.

Idén kommer från den nordamerikanske författaren Henry David Thoreau. I protest mot slaveriet, förtrycket mot indianerna och Förenta Staternas angrepp mot Mexico vägrade han betala krigsskatt. Skattevägran var ingen ny idé. Det användes bland annat av så kallade abolitionister som kämpade mot slaveriet.

Thoreaus originalitet låg i att han envisades med att samhället skulle ingripa mot honom. Straffet är en viktig del av motståndshandlingen. Han argumenterade för detta i sitt numera klassiska traktat "Om Civilt Motstånd" som trycktes första gången 1849[\[1\]](#).

Civil olydnad var för honom en helhet där straffet är minst lika viktigt som själva lagbrottet. Det blir därför en väldigt speciell aktionsform. För andra har begreppet en vidare betydelse. Civil olydnad inberäknar för dem istället alla former av olagliga fredliga protester. Men Thoreau förstod en mycket väsentlig poäng. I sitt lilla traktat lyfte han fram straffet som själva grunden för civil olydnad. Jag återkommer till detta nedan.

Thoreau hävdade vidare en högre rätt än lagen och att den handling som utgår från denna rätt i grunden är revolutionär[\[2\]](#). En stat är faktiskt ofarlig utan samarbete och lydnad från dess medborgare. Även Gandhi visade på överhetens totala beroende av lydnad. "Om bara folk förstod att det är omänskligt att lyda orättfärdiga lagar, så skulle ingen tyrann kunna förtrycka dem."[\[3\]](#)

Civil olydnad är kamp mot lydnad

Detta leder tankarna till en annan originell aspekt som Thoreau lyfte fram. Hans motstånd mot vad han såg som statens orätta handlande riktade sig inte först och främst till regeringen utan till de lydiga medborgarna. Det är alltså dessa som är den viktigaste målgruppen för den civila olydnaden.

Han ansåg att orättvisans "mest samvetsgranna stöttepelare" och "det

allvarligaste hindret” för förändring är de människor som fastän de i åsikt är motståndare till regeringen ”skänker den sin lydnad”[\[4\]](#). Han förutsätter alltså att det redan finns tillräckligt många som om de omsatte sin åsikt i olydnad skulle kunna stoppa förstörelse, krig och slaveri.

Utmana rädslan för straff

Men problemet är att de flesta av oss är lydiga. Det är här civil olydnad kommer in. Genom att ta konsekvenserna av olydnaden - straffet - utmanas fler att bryta mot orättvisa lagar och beslut. Man visar att ett av hindren för rättvisa - rädslan för personliga konsekvenser - går att övervinna.

Vad är då civil olydnad? Och hur kopplas det till ickevåld eller civilmotstånd? Så här definierar jag civil olydnad[\[5\]](#).

1. Civil olydnad är en öppen och offentlig handling,
2. som använder ickevåld.
3. Handlingen är olaglig eller bryter mot order eller beslut.
4. Den har dessutom som direkt syfte att förändra eller bevara en företeelse i samhället.
5. De personliga konsekvenserna utmanar lydnaden och rädslan för straff.

Civil betyder medborgerlig. Men i ickevåldsrörelsen, alltså bland dem som sysslar med civil olydnad, har begreppet en snävare betydelse. Civil står här i motsatsställning till våld. De som utför handlingen uppträder dessutom civiliserat, eller med andra ord korrekt och med respekt för motparten som person.

Med motpart menas samtalspart, den som aktionen vänder sig till. Dessa kan vid en aktion vara företrädare för lagen och vid en annan ägarna till ett företag.

En öppen handling utförs offentligt. Deltagarna drar sig inte heller undan konsekvenserna. Civil olydnad är därför inte att i nattens mörker måla ett anonymt politiskt budskap på en mur. Att måla murar kan i och för sig vara bra även om det inte är civil olydnad!

Civil ohörsamhet, medborgerlig ohörsamhet och samvetslydnad används med ungefär samma innebörd som civil olydnad. Helig eller gudomlig lydnad

används ibland av religiösa grupper som vill betona att man lyder en högre rätt än den lag de bryter mot.

Civilt motstånd var länge synonymt med civil olydnad. Men idag används det främst med betydelsen civil olydnad i krigstid mot invasion eller kupp.

Gandhi använde i början ordet passivt motstånd ungefär med betydelsen ickevåldsmotstånd. Det är inte så populärt idag eftersom passiv ger felaktiga associationer.

Motstånd betyder som jag nämnt olydnad eller vägran. Det är ett vitt begrepp och skulle kunna användas på allt från militärt försvar till ett barns vägran att äta upp ärtsoppan. Det finns inget som säger att motstånd alltid är bra. Det kan vara destruktivt. Inte ens ickevåldsmotstånd behöver vara positivt, lika lite som civil olydnad. De som hävdar att civil olydnad alltid är rätt ställer metoden över hänsynen till människors behov och vilja. Precis som med alla andra handlingar måste man bedöma olydnad utifrån intentionen och sättet att utföra den. Varken det politiska resultatet eller användandet av den rätta metoden kan rättfärdiggöra en handlings olyckliga konsekvenser för människor.

Under den kända saltmarschen som jag nämnt tidigare, då indier i brott mot Englands koloniallagar själva skulle börja utvinna salt ur havet, frågade en journalist Gandhi vad han skulle göra om inte myndigheterna reagerade. Då måste jag trappa upp kampen blev svaret. Motpartens reaktioner, eftergifter eller fängslanden, är en nödvändig del av motståndet.

Detta beror inte på att motparten, som stadsgerillagrupper ibland hävdar, visar upp sitt rätta väsen genom sina reaktioner. Med sina handlingar redovisar motparten bara sin ståndpunkt. På det sättet dras hela samhället med dess tjänstemän och medborgare in i dialogen.

Dialogen får alltså inte tystna genom att kampen stannar på en nivå och ignoreras. Detta har tyvärr ofta hänt i Sverige där man varit låst vid blockader när man gör civil olydnad trots att det ofta ignoreras i vårt land. Blockader fungerar som motstånd i Tyskland och USA men de får snarare betydelsen av demonstrationer i Sverige. De är mer till för att få människor att börja engagera sej än att påverka makthavare.

En förutsättning för att människor ska kunna hantera en arrestering på ett

civiliserat sätt är att man förbereds med hjälp av kurser. Nu har man vanligtvis en regel att alla som deltar i civil olydnad ska ha gått igenom en ickevåldskurs. Detta blir en trygghet för både deltagarna och polisen. Man vet ungefär hur man kommer att bete sig. Och man vet hur andra kommer att agera. Civil olydnad har förändrats kraftigt under sjuttio- och åttiotalet. Den mest revolutionära förändringen var vängrupper. Alla som deltar i en aktion är med i en vängrupp. Är man inte medlem så får man vänta till nästa aktion. Detta är för att var och en ska ha det stöd som behövs om de mår dåligt, skadas eller tappar fattningen och blir våldsam. Varje person har alltså några vänner som speciellt ansvarar för henne eller honom.

Eftersom vängrupperna sköter förberedelserna av aktionen ökar demokratin radikalt. Man behöver ingen ledningsgrupp som ger order och talar om vad alla ska göra. Kreativiteten ökar enormt när kanske femhundra istället för fem har planerat en aktion. Resultatet blir teater, ceremonier, lekar, olika typer av aktioner.

Vängrupperna snarare än motståndets ledare är förutsättningen för ett radikalt motstånd i Sverige under nittiotalet.

”Under en regering som med orätt fängslar någon, är den rätta platsen för en rättsskaffens person likaledes fängelset.”[\[6\]](#) (Henry David Thoreau, 1849)

Per Herngren

Hammarkullen, 1991, version 0.2

Motståndskommuniteten Fikonträdet

& Omega Forum för civil olydnad och ickevåld

c/o Per Herngren

Sandesslätt 54

424 36 Angered

Fotnötter

[\[1\]](#) Thoreau, H. D. *Om civilt motstånd*. (R. Ekner. översättning.) Stockholm: Arkturus. 1977.

[2] Thoreau, H. D. *Om civilt motstånd*. (R. Ekner. översättning.) Stockholm: Arkturus. 1977. s 15.

[3] Gandhi, M. K. *Non-violent resistance*. New York: Schocken Books. 1985. s 18. (Min översättning.)

[4] Thoreau, H. D. *Om civilt motstånd*. (R. Ekner. översättning.) Stockholm: Arkturus. 1977. s 14.

[5] Per Herngren, *Handbok i civil olydnad*. Stockholm: Bonniers, 1990.

[6] Thoreau, H. D. *Om civilt motstånd*. (R. Ekner. översättning.) Stockholm: Arkturus. 1977. s 18.

Foucault - Makt och disciplin

Michel Foucault var under fyra år i slutet på femtiotalet lektor vid Uppsala Universitet. Där gjorde han en del av sina undersökningar till den numera klassiska *Vansinnets historia*^[1]. De svenska arkiven över dårhusen och fattighusen är relativt välbevarade. När han sen försökte lägga fram undersökningen som doktorsavhandling blev han avrådd av professorn i idéhistoria, Sten Lindroth. Den höll tydligen inte det svenska måttet. Istället fick han lägga fram avhandlingen i Frankrike och kunde då göra detta för den högsta franska doktorsgraden.

Foucault

Som radikal student bröt han tidigt med auktoritära kommunismer. I flera intervjuer^[2] och texter kritiserar han maktövergreppen i östländerna, bland annat inom mentalvården^[3]. Intressant är exempelvis hans tes att användningen av mentalvård som straff inte är en olycklig förening mellan annars fristående medicinska och polisiära funktioner. Det är snarare en intensifiering av funktioner som redan finns både inom polisväsendet och i den medicinska världen.

Senare som professor i filosofi engagerade Foucault sej för fångar i Frankrike i kampen för befrielse från fängelsernas förtryck. I samband med detta engagemang gav han ut *Övervakning och straff*, där han undersöker den tidiga moderniseringen av straff i västerlandet under sexton- och sjuttonhundratalet. Fokus lägger han på disciplinens framväxt och utbredning.

Introduktion

Efter genomgången av [Foucaults teorier](#) om disciplin och makt prövar jag hans analys mot en egen undersökning av ett dussintal fängelser. Främst i slutet undersöker jag vilka konsekvenser hans undersökningar får för motståndsarbete. För att pröva hans slutsatser använder jag mej av [ickevåldsrörelsens](#) erfarenheter. Rörelsen använder sej av [civil olydnad](#). Icke våldsrörelser har praktisk erfarenhet av motstånd som griper in i den makt och de makttekniker Foucault undersöker. Syftet med denna läsning av Foucault är att utveckla verktyg för motstånd i demokratier.

Michel Foucault undersöker problemet med sanning, problemet med [makt](#) och

problemet med individuellt uppförande och beteende^[4]. I sin sista intervju menade han att dessa tre erfarenhetsområden bara kan förstås i relation till varandra, inte oberoende av varandra. Han beklagade att *beteendet* saknas i hans tidigare böcker som *Vansinnets historia* och *Övervakning och straff*. Det är inte bara makttekniker för dominans som hjälper oss att begripa makt. Vi behöver också greppa jagets tekniker för att behärska sej själv^[5].

I *Vansinnets historia* finns drag av dialektiskt tänkande. Motsägelser ses i denna tradition som något vilket upplöses i framställningen eller som mystifieras och får fungera som orsak^[6]. En del filosofier kring motsägelser försöker visa att det paradoxala egentligen inte är en motsägelse. I andra filosofier görs motsägelsen till den yttersta drivkraften, som i Marx och Hegels historiefilosofier.

Några år senare lämnar Foucault det dialektiska tänkandet och visar att en sak skall beskrivas för sin egen skull utan att dialektiskt försöka upphäva den, eller att förvandla den från verkan till orsak. Motsättningar är ingen mystisk yttersta kraft.

I sin forskning är Foucault överhuvudtaget försiktig med att peka ut orsaken till makt och förändringar. Han har svårt för teorier som hävdar att något är förutbestämt eller teorier som söker personliga eller psykologiska skäl till historiska handlingar.

Och han är speciellt kritisk till försöken att peka ut den enda Orsaken, alltså vad man brukar kalla reduktionism. Om man exempelvis frågar efter orsakerna till Gulag, alltså förvaltningen av tvångslägren i Sovjet, så framstår den lätt som en sjukdom, ett misstag. Ett undantag i Sovjets historia. Foucault menar att man istället behöver fråga vilken nytta hade makthavarna av Gulag, vilka strategier tjänade dessa läger^[7]. Gulag ska inte ses som något avvikande utan som något vilket hade en skapande funktion. Det blir därför farligt att se Gulag som en parentes i socialismens historia. Det går inte för socialister att undvika maktproblemet genom att ironisera över, eller kritisera, Sovjet, och på så sätt tro sig fria den egna fria och sanna socialismen.

För att begripa Gulag behöver vi undersöka vad det var som gjorde det möjligt för vissa att göra motstånd. Vad gav dessa människor mod att riskera döden för

friheten? Makt kan bara begripas med hjälp av motståndet.

Inte heller strukturerna får fungera som den yttersta *Orsaken*. Även om Michel Foucault ständigt undersökte språkets och symbolernas strukturer hävdar han själv att han aldrig varit strukturalist^[8]. Strukturerna blir inte totala. De uppstår snarare som en avgränsning till något annat. Detta *något annat* som är utanför strukturerna blir väsentligt för att förstå strukturerna.

I sina undersökningar letar han efter det som skiljer. Han söker de historiska brotten snarare än kontinuitet och utveckling. Han delar därför inte upp historien i epoker. Här uppstår ett vanligt missförstånd. Foucaults undersökningar av disciplin förutsätts handla om en disciplinär epok som följs av en kontrollerande epok. Det är lätt att läsa Foucault på det sättet om man snabbt bläddrar genom hans böcker. Han förstår ju skeden just genom att jämföra vad som hände före och vad som händer efter^[9]. Så historiska brott och avvikelser bör begripas utan att vi tänker oss stora boxar som är utlagda på rad genom historien.

Dessutom vänder han sej från de maktteorier som använder sej av ägandets metafor, kontraktsmodellen eller erövringsmodellen. Makt ska inte heller reduceras till utbyte, produktion och kommunikation, även om sådant givetvis kan kombineras med makt. Trots sin kritik frigör han sej inte själv helt från sådana metaforer. Han menar exempelvis att maktutövning alltid kostar^[10]. Det finns en ekonomisk kostnad som exempelvis byggnadskostnader. Men det finns också en politisk kostnad. Förtryck kan leda till revolt. Och revolter kostar. Den billigaste makten vore därför om man bevakade sej själv. Makthandlingar förs i så fall över till folk själva: självbevakning, och självbestraffning. Att folk själva står för makten byggs in som strävan och utopi, en sorts motsats till diktatormakt och regeringsmakt. Det gör makt billigare och effektivare.

Han utmanar traditionella föreställningar om makt genom att avstå från skiljandet mellan vad som är egennytta och vad som är oegennyttigt. Han vänder sej mot subjektets överhöghet, mot bilden av *makthavaren*. Det går därför inte heller att reducera makt till en beundran för mästaren.

Om Niccolò Machiavelli hävdar att staten kunde erövras av en furste och utnyttjas genom olika tekniker^[11] menar Foucault att regerandets konst övergår

till att stärka staten^[12] inte furstens eller presidentens makt.

Makt och motstånd

Den som torterar, fängslar eller dödar någon får inte automarktiskt makt. Makt vore det däremot om man fick den torterade att prata, att lyda^[13]. Makt förutsätter till skillnad från tvång en möjlighet att vägra.

Makt cirkulerar. De fungerar som kedjor^[14] snarare än som stora sfärer. Kedjorna krokar fast sig i varandra och skapar på så sätt nätverk av handlingar.

Individerna både utövar makt och underordnas den. Makt är alltid där, bekämpad eller bejakad. Det produceras ständigt lydnad och olydnad.

Det går inte att ställa sej utanför makten. Det går inte att frigöra sej genom att leva på marginalen^[15]. Att försöka leva utanför maktens strukturer är inte motstånd utan ett sätt att slippa se att man är omsluten och intrasslad i makt.

Han föreslår flera hypoteser som bör provas: Det finns inga fria utrymmen dit makten inte når. Maktrelationer är sammanvävda med andra relationer; som sexualitet, familj, produktion och vänskap. I dialog med radikala feminister^[16] har han exempelvis hävdad att våldtäkt faktiskt kopplar våld och sexualitet och inte bör reduceras till enbart maktutövning.

Alla dessa maktrelationer korsar varandra. Makt går därför inte att finna hos *en sida*. Inte heller i dualismen eller dialektiken mellan mäktiga och maktlösa. Maktrelationer är myller av metoder och strategier snarare än i tjänst hos en makthavare. De går inte att ha makt. Det går inte att stoppa in makten i ett skåp, låsa och ta fram den vid behov. Tron på makthavare fungerar som en form av [vidskepelse som döljer makten](#).

När makt uppstår skapas möjlighet^[17] till motstånd. Vi kan aldrig bli totalt insnärjd i makten. Foucault öppnar hela tiden upp för möjligheter och lanserar inte någon cynisk pessimism kring makt och motstånd.

Motståndet finns inte på någon annan plats än makten. Motståndet agerar på

samma plats. Precis som makten är dessutom motståndet mångfaldigt och använder sej samtidigt av globala och lokala strategier. Motstånd behöver faktiskt vara så rörligt, så flexibelt, så uppfinningsrikt, så produktivt, så organiserat och så stabilt som makten.

Protest misstar sig

Protestgrupper gör misstag i sina maktanalyser: De missförstår motståndets form. De vänder sig mot.

Att vända sig mot något fångslar [protesten](#) i ett maktspel mellan motståndare. Konflikten måste stärkas för att nå ett omslag. När protestgrupper anammar motsatsernas logik pekars det som avviker, lokaliserar och begränsar motsättningarna ut som kontraproduktivt.

För den protest som negerar och vänder sig mot blir befrielse störande och slöseri med tid. Motståndet får inte börja med befrielse, istället knuffas befrielsen bort till en avlägsen framtid.

Ett närliggande misstag är idén om den vekaste länken. En aktion anses hos vänstergrupper ibland bara ha värde om den riktas mot maktens svaga sidor. Eller mobiliseras när makten är försvagad.

Båda dessa misstag kommer från att man använder sej av en motsatsernas dialektik för att förstå motstånd. Men motsatsernas logik, att en konflikt vid en tidpunkt skulle bli så stark att revolutionen bryter ut, fungerar inte som en princip för motstånd. Det går inte att stoppa in kampen i denna artonhundratals modell, enligt Foucault.

Motsatsernas dialektik trakasserar dessutom varje lokal aktion med följande dilemma: Antingen slår du mot något som kan radera hela systemet. Eller ifall makten är stark riskerar du att motståndaren absorberar din attack. Det gör att protesten tenderar att leda till passivitet och lydnad.

Övertro på opinion

Ett tredje misstag kommer från mer reformatoriska rörelser. Det är att tillskriva opinionen för stor makt. *Opinion* blev tidigt del av myten om samhällskontraktet. Reformatorerna glömde förutsättningarna för att

överhuvudtaget skapa opinion. Den materiella formen för opinionen blev press och publicering, och senare bio och television. Opinionens media fångades därmed materiellt i maktens och ekonomins mekanismer.

Det ska inte förstås konspiratoriskt. Makthavare har inte kontroll över massmedia. Foucault ger alternativ till föreställningen om att några haver makt. Det är snarare så att makttekniker kontrollerar medierna. Själva kunskapssökandet hos massmedierna stärker makten. Den sanning som medier lyfter fram blir verktyg för makt.

Med Foucault får vi alltså vända på resonemanget. Istället för att makthavare styr massmedia är det snarare så att massmedia serverar makten med redskap. Massmedia delar med sig av verktyg för makt.

Brott och kopplingar snarare än identitet

Här får vi bara kort reda ut ett vanligt missförstånd om Michel Foucault. Han studerar relationer mellan makt och kunskap. En uppfattning som tillskrivits honom är dock att kunskap *är* makt eller att makt *är* kunskap. Sådan reduktionism är missvisande^[19]. Det är just problemet med relationen som är det intressanta för honom. Om kunskap och makt vore identiska skulle det inte finnas någon relation eller något problem att studera.

Missförståndet kan nog till viss del bero på att Michel Foucault själv ibland blir oklar och motsägelsefull. I en intervju^[20] 1978 menade han att vetenskapen utövar makt. Vetenskapen är bokstavligen en makt som tvingar en att säga vissa saker. Sanning är utan tvekan en form av makt. I andra sammanhang betonar han dock snarare relationer mellan makt och motstånd, makt och sanning. Han undersöker kopplingar och brott mellan ordningar.

Bortom instrumentell makt

Makt i traditionell samhällsvetenskap analyserar hur ett subjekt har en effekt på ett objekt. Kunskap behövs i så fall för att makten ska kunna välja den makthandling som påverkar objektet. Kunskapssökandet är i traditionella maktteorier till för att ett maktsubjekt ska få veta vad som kan påverka maktojektet. Kunskap reduceras därmed till ett instrument. Med hjälp av kunskap, mål och avsikt förklaras handlingar och makt som instrumentella och

målrationella. Makthavare behöver i så fall fakta och sanning som medel för att nå ett avsiktligt mål.

Foucaults undersökningar av makt gör sig dock inte beroende av subjektets förståelse, avsikt eller vilja. Istället vänder han på relationen. Han menar att sanning och sanningssökande är beroende av makt. Makt är med och skapar sanning. Hmm, räcker det för att bli av med subjektet?^[21] Njaee, Foucault avfärdar inte subjektet eller individen. Istället visar han hur subjektet och individen blir till, bland annat som maktmetoder.

Snarare än att försöka begripa hur individer (personer, organisationer) rationellt använder kunskap för att uppnå makt undersöker Foucault hur kunskapen blir indragen som del av makten. Så istället för att förklara världen genom aktörer och deras avsikter förklaras världen genom ett myller av maktrelationer, både samtida och historiska. Aktörer med mål och avsikter är del av detta myller, men den målrationella aktören är inte den yttersta och avgörande orsaken.

Foucaults analys gör sig oberoende av aktörer med avsikt och mål bland annat med hjälp av strukturer. Strukturer kan förklara händelser utan att tillskrivas en speciell mening. Mening kan uppstå, brytas och förändras, men allt har inte en bakomliggande mening för makten eller för aktören. Maktstrukturer gör sig oberoende av om en aktör redovisar en avsikt. På så sätt tar han sig ur fixeringen vid syfte och mål.

Forskning producerar makt

Foucaults undersökningar står inte utanför makten. Forskaren kan inte ställa sig bredvid det den undersöker. Giltigheten i Foucaults undersökningar blir del av de maktkomplex han undersöker.

Han låter sig dock inte dras in i det individualistiska kravet på forskare att behöva redovisa värderingar och politisk avsikt. Tvånget att behöva bekänna och rättfärdiga kritik av makt ersätts av historiska förklaringar som inte värderar eller utvärderar. (Historiska förklaringar hos Foucault ska inte blandas ihop med att reducera förklaringen till historien.) Forskaren behöver inte försvara avsikten med sin kritik. Genom att inte värdera och utvärdera kan forskaren kritiskt analysera händelsers historia utan att behöva tränga in och

avslöja sitt eget eller någon annans mystiska inre. Det befriar forskaren från att tvingas söka efter den bakomliggande meningen eller viljan, både hos forskningen och hos objektet för forskningen.

Men att analysera makt som avsaknad av mål, och att undersöka meningslösheten hos makten, skapar en fara. Kan Foucault ta sej ur sin egen mening? Försöket att analysera giltighet som en del av ett maktkomplex borde väl undergräva hans undersökningar och teorier^[22]. Är inte hans maktteori om sanning giltig? Blir hans teorier beroende av makt för att bli sanna? Vad har han för anledning att kritisera vetenskapens anspråk på att äga en värderingsfri sanning om han inte själv redovisar någon anledning? Så varför lyfter han överhuvudtaget upp motstånd? Varför kämpar han för befrielse? Det måste väl bygga på värderingar?

Men Foucault försöker aldrig ta sig ur den mening han skapar. Min läsning av Foucault är att han kritiserar föreställningar om en inre mening, en bakomliggande mening eller en övergripande mening. Men han bejakar att mening, avsikt och vilja produceras. Så han avfärdar inte mening vare sig i forskningen eller i det som undersöks. Det han kritiserar är föreställningar att något ligger bakom eller att forskningen står på en speciell grund. Vi bör därför undvika att leta efter något bakomliggande skäl eller yttersta argument för att legitimera Foucaults kritik. Hans undersökningar tvingas istället att producera legitimitet, inte före eller bakom utan mitt i undersökningen. Varje kapitel i hans böcker ger en effektiv kritik av makt, eller så misslyckas han. Det finns ingen inledande eller avslutande hänvisning till något annat som ska legitimera texten.

Hans kritik gör anspråk på att vara effektiv. Han visar att vänsterns kritik av ideologier, värderingar, medvetande och motiv knappast berör makten^[23]. Den disciplinära makten berör kroppen mer än huvudet. Det är inte hjärnan som är kontrollerad. Det finns inget större behov för makten att kontrollera medvetandet. Det är kroppen som ska disciplineras. Sen får man tycka vad man vill om att bli kontrollerad. Det är kroppen som kan göra motstånd. Medvetandet kan tycka, protestera eller klaga, men den disciplinära makten är mer intresserad av kropp och rum.

Inte heller kunskapssökandet är så intressant att förstås som en

medvetandehandling – en process som bara sker i medvetandet. Sökandet efter sanning är en praktik som förkroppsligas i vetenskapen, i domstolarna, i medierna.

Kropp och medvetande kan inte skiljas helt från varandra. Men det är inte så att det ena orsakar det andra. Det finns inte någon mekanisk eller dialektisk koppling däremellan. Varken i enheten mellan kropp och själ eller i motsättningen mellan dem finner vi *Orsaken* till varför vi handlar eller tänker som vi gör. Den mest medvetne och kritiske kan också vara den mest lydige. Och den omedvetne kan vara en ihärdig motståndskämpe.

För en motståndsgrupp skulle detta betyda att den främst bör skapa vanor och praktiker snarare än att upplysa och medvetandegöra. Motståndet blir i så fall främst fokuserat på träning, experimenterande, återkommande handlingar, traditioner, pulser, rytmer, reflexer, vanor och institutioner. Inte aha-upplevelsen utan den regelbundna vanan blir det centrala i en motståndskamp.

Det specifika snarare än det generella

För att förstå motstånd fungerar det inte att skapa en generell systematisk teori. Istället behöver teorin analysera det specifika i maktens mekanismer. Teori blir då snarare instrument än helhetssystem. Den undersöker logiken i det specifika. Detta görs steg för steg genom reflektioner om givna situationer. Och genom att även undersöka imitationer, släktskap, relationer och historiska kopplingar. Händelser är aldrig enskilda, unika händelser.

Michel Foucault studerar makt genom dess mikrofysik^[24]. Makt är inte en substans^[25] med vissa egenskaper. Makten kan inte heller härledas till hierarkins topp utan verkar genom otaliga, vardagliga [mikromakter](#) och maktlogiker. Makt är tekniker och strategier.

Makt är inte en egendom som någon kan ha. Det går inte att lägga beslag på makt. [Makthavare](#) blir i så fall en myt.

Makt är kamp som möts av motstånd. Maktrelationer är ständigt spända och aktiva. Motståndet tar spjörn mot dess grepp. Varje maktteknik skapar nya möjligheter till motstånd^[26]. Vid oväntade punkter uppstår kraftmätningar. Makt sprids ut som punkter. Punkterna kopplar sig men de skapar aldrig enhet

eller totalitet. Det går därför inte att lokalisera makten till generella relationer mellan kön, klasser, raser eller mellan stat och medborgare.

Det är dessutom vanligt att maktförhållanden tillfälligt omkastas. Kampen är lokal. Den kan leda till lokala segrar fast grannen inte ens hunnit påbörja kampen. Här bryter Foucault med föreställningen om stora, mäktiga ordningar som omsluter oss. Omstörtandet av mikromakterna lyder inte under lagen allt eller intet. Det myllrar av revolutioner och kontrarevolutioner. Revolutioner sker inte en gång för alla genom att en ny kontroll tar över eller genom att makten kollapsar och förstörs.

Herdens makttekniker

Herden har makt över en flock snarare än ett land. Denne letar upp varje bortsprunget lamm, tar hand om det och vårdar det. Samtidigt kan herden plötsligt ta beslut om att slakta och äta upp lammet. Detta gör den inte av elakhet utan snarare som en självklarhet. Kärleken till det enskilde lammet i flocken blir inte mindre inför slakten. Slakten är snarare en akt fylld av kärlek och omvårdnad än något som ska vara grymt och elakt. Foucault kallar detta för herde-makt eller pastoral makt.

Räknar vi antalet offer ligger kristenheten högt när det gäller dödande i jämförelse med andra ordningar. Kristenheten uppfann det rättfärdiga kriget. Leninister och gerillagrupper översatte rättfärdigheten till det rättvisa kriget. Och liberaler översatte rättfärdigheten till det nyttiga kriget (utilitaristiska, konsekvensetiska kriget). En herde skulle känna igen den renhet och vördnad som föregår en genuint militär attack idag – för den goda sakens skull.

Från krig till individualism

Flera makttekniker som skapar individer och tar hand om dem har växt fram ur pastoral makt^[27]. Platon vägrade dock tro i *Staten* att politikern skulle kunna handla som en herde och ta sej tid till att sitta ner hos den sjuke, ge denne omvårdnad och omsorg. Kristendomen hävdar däremot ett herdeförhållande till varje individ. Herden gör individen beroende av herden^[28]. Flocken består av individer. Flocken blir på så sätt en bieffekt av individerna. Det är inte tillräckligt för herden att ha kunskap om hela flocken. Herdens kunskap behöver därför bli specifik och individuell.

Den pastoralma makten utvecklades genom den judiskt-kristna traditionens patriarker och fortsatte att existera som en organisatorisk vision under medeltiden. En vision som praktiserades av präster, munkar och nunnor. Den pastoralma makten finslipades och blev alltmer avancerad och sofistikerad. Bekännelse och självinsikt togs senare över av psykologer, media och organisationskonsulter.

Patriark är en som vet bättre vad som är bra för dig. Förmynderi och paternalism har i patriarkatet sitt ursprung i omtänksamhet snarare än illvilja. Det patriarkala samhället är en form av herde-makt. Härskandet och herraväldet hamnar därför i konflikt med det patriarkala. Härskandet försöker dock exploatera och utnyttja patriarkatet. Herraväldet parasiterar gärna på patriarkatet. Motsättningen mellan dem kamoufleras till enhet. Men herraväldet är expert på att förtrycka men det har svårare att producera lydnad, alltså makt. Patriarkatet och herdens makt utvecklade effektivare verktyg för makt, lydnad som produceras av själva lydnaden.

Det var inte bara herdens patriarkala omsorg som producerade individualistisk makt. Straffandet förändrades från kollektiva spektakel till individualistisk självdisciplinering.

Kroppen straffas

Efter att Damiens hade gjort sin avbön för attentatet mot Ludvig XV skulle han knipas med glödande tänger^[29]. Handen som hade hållit i kniven skulle brännas med svaveleld och i såren skulle smält bly, kokande olja och brinnande tjära hällas. Därefter skulle hans kropp slitas i stycken av fyra hästar.

Gazette d'Amsterdam bekräftar att han slutligen slets i stycken. "Detta tog lång tid, ty de hästar som användes var inte vana att dra; istället för fyra fick man därför spänna sex stycken, och när inte det heller visade sig tillräckligt, blev man tvungen att skära av senorna och hacka sönder lederna för att skilja den olyckliges lår från bålen... Det påstås att inte en enda hädelse kom över hans läppar trots att han alltid flitigt nyttjat svordomar".

Trots att avrättningarna under nittonhundratalet varit minst lika fantasifulla som under sjuttonhundratalet går det att peka ut väsentliga skillnader. Straffen hade sedan medeltiden varit offentliga skådespel. Den torterades kropp

användes för att manifestera makt. Bödeln åskådliggjorde makten med hjälp av kroppen.

Tortyren var ett medel att manifestera sanningen. Manifestandet av pinan, makten och sanningen möttes i tortyren^[30]. Tortyren blev symbolisk. Den var en politisk ritual. Den var medlet för makten att ge sej tillkänna.

Brottslingens brott angrep inte bara offret. Det var en attack på härskaren^[31]. Rätten att straffa var en aspekt av härskarens rätt att föra krig mot fienden. Straffet var svärdets rätt. Härskarens oinskränkta makt över liv och död kallades i den romerska rätten *merum imperium*.

Huvudpersonen under avrättningsritualen var inte brottslingen utan folkhopen. Folkhopens närvaro var nödvändig. Den skulle skrämmas till skräck genom att visa hur ursinnigt makten gick fram över den olydige. Folkhopen var också garanten för att straffet hade gått rätt till, att det överhuvudtaget hade ägt rum.

Samtidigt kunde folkhopen under skådespelets gång vägra att acceptera den straffande makten. De hindrade ofta en avrättning eller åtminstone uttryckte sitt misshag med domen^[32].

I städerna hakade folket på fångtåget^[33]. På så sätt förvandlades avrättningarna till en karneval där rollerna blev ombytta. Vakter och domare smädades och brottslingen upphöjdes till hjälte. Glädjeutbrott snarare än ånger kännetecknade dessa tåg. Fångar och medborgare smyckade sej med band, flätad halm, blommor och linne. Istället för ånger väckte straffet stolthet.

Små detaljrika pamfletter, med brottslingens historia fram till det fantastiska slutet, spreds och var mycket populära. Både brottslingens mod eller eventuella tårar misstänkliggjorde lagen. Till och med brottslingens ånger gjorde denne till hjälte och även helgon.

Tänka på straff - själen straffas

Ett problem att lösa under sjuttonhundratalet var hur man skulle beröva brottslingarna deras tvivelaktiga gloria. Vilka medel fanns det att stoppa hjältesagorna, pamfletterna, flygbladen och få det folkliga berättandet att

tystna. Folkets diktare skulle sälla sej till förnuftets missionärer och förvandlas till uppfostrare^[34]. Varje straff behövde bli en sedelärande berättelse.

Effektiviteten hos straffet skulle inte bygga på det intryck det gjorde hos någon åskådare utan på dess konsekventa tillämpning, vissheten att man blev straffad för vissa handlingar^[35].

Kroppen reduceras efterhand till ett mellanled i berövandet av brottslingens mänskliga rättigheter. Straffet blir istället en ekonomi där insatsen är rätten till egendom och frihet^[36]. Straffsystem vände sej alltmer till själen än till kroppen. Själen blev kroppens fånge. Straffet verkade på medvetandet. Det påverkade tanken, hjärtat och viljan.

Före upplysningen dömdes de dömda ofta till förvisning eller böter^[37]. Många fick kroppsliga tilläggsstraff som skampåle eller spöstraff. Under andra hälften av sjuttonhundratalet protesterar människor mot tortyren. Reformatorer föreslår nya mer humana straff. De kvalfulla avrättningarna avslöjar tyranni, måttlöshet, hämndlystnad och härskarnas tillfredsställelse med att straffa.

Straff-reformatorerna visar att tortyren underblåser både kungens och folkets våld. I takt med att tortyren minskar byggs straffsystemet istället upp av fängelser. Fängelse är mörker, våld och misstanke. Men det är avskilt från det offentliga torget. Det stimulerar inte åskådarna till nya mer fantasifulla brott.

Att fängelserna skulle fylla nästan hela utrymmet mellan dödsstraffen och de lindriga straffen var dock inte reformatorernas tanke. De ville koppla straffet mer symboliskt till gärningen. Fängelse sågs av flera som uttryck för furstemakt, despotism och maktmissbruk^[38]. Fängelse strider mot principen om individuellt straff eftersom hela familjen drabbas. Nej, fängelserna borde jämnas med marken, enligt flera reformatorer.

Istället utvecklades fängelserna till ett hemlighetsfullt, materiellt och symboliskt uttryck för lagens makt att straffa. Fängelse ska inte ens ses som straff. Dess roll är att ta kroppen i pant^[39]. I fängelset försäkrar man sej om någon.

Fängelse tar makt

Sedan sextonhundratalet minskar våldsbrotten och avlöses av egendomsbrott^[40]. Stöld och bedrägeri tränger undan mord och överfall. Sluga, skickliga brottslingar tar över efter de stora laglösa förbrytarbanden.

Lagen utövas alltmer noggrant och utsträcks även till småförbrytelser. Utvecklingen går mot en finmaskig, finjusterad och tätmaskig kontroll. Tidigare hade maktens [centralisering](#) gjort den svag. Kungen gavs för mycket makt. Makten var dåligt fördelad. Den var koncentrerad till ett begränsat antal punkter^[41]. Makten förökades genom att istället spridas ut. Makten blev mer konsekvent, likformig och generell. Det generella behövdes för att decentralisera lagen. Reformandet av straffet ledde till en mer fördelad och regelbunden kontroll. Reformatörerna befriade sej från furstens dominans och tryck.

Den tidigare nyckfullheten och laglösheten bekämpades. Förordningar hade utfärdats gång på gång utan att de kunde tillämpas på grund av massiv ohörsamhet^[42]. Maktens försumlighet och maktlöshet skulle bekämpas med straffreformer.

Den folkliga laglösheten kom under sjuttonhundratalet dessutom in i en kris. Vissa menade att bönderna led mer av landsstrykarnas utpressning än av feodaltherrarnas krav^[43]. Våldsbrotten minskade och trängdes undan av de allt oftare förekommande egendomsbrotten. Nya investeringar i maskiner och stora lagerlokaler krävde en mer konsekvent kontroll.

Rätten att straffa tjänade inte längre härskarens hämnd utan det nya samhällssystemets försvar. Brottslingen blev återigen ett medel som kunde straffas för att förebygga brott.

Detta straffande blev avvägt i en straffets ekonomi. Servan, en av reformatörerna på sjuttonhundratalet, hävdade att brott och straff måste vara starkt förbundna med varandra^[44].

Den som skapat en kedja av idéer i medborgarens huvuden kan man skryta med att man är deras herrar. En enfaldig despot får slavar att lyda genom att

belägga dem med bojor. En verklig statsman binder medborgaren ännu starkare genom deras egna idéer. Bojorna blir dessutom starkare om medborgaren tror att idéerna är deras egna. Dessa idéer behöver fästas vid förnuftet. Mäktiga riken vilar på hjärnans mjuka fibrer.

Straffkonsten skulle alltså vila på föreställningsteknologi^[45]. Tekniken går ut på att skapa föreställningspar som har motsatta värden, ont-gott, olydnad-straff. Till skillnad från härskarens terror skulle det nu vara så lite godtycke som möjligt.

Drivfjädern i denna maktmekanism bör utformas som egennytta, föreställningar om behag och obehag, fördelar och nackdelar. Idealet vore även att brottslingen blev nyttig för alla. Den skyldige kunde underkastas ett slaveri och bli i tjänst hos staten.

Om den dömdes kropp tidigare var kungens ägodel blev den i reformatörernas drömmar snarare kollektivets tillgång. Vägbyggen, skyltar... Fångnen fick bli allas vår nyttige slav. Den dömda skulle skapa både inkomster och tecken på makt. Nyttan kunde vara både ekonomisk och symbolisk. Lagbokens tecken förvandlades genom brottslingen till verklighet^[46]. Målet var att själva tanken på brottet skulle fungera som tecken på straff.

Den nya strafftekniken på sjuttonhundratalet kunde sammanfattas i sex grundregler^[47]. Minsta möjliga straff. Maximal föreställningskraft, där straffets idé eller föreställningen om smärta, snarare än smärtan, ger resultat. Straffets effekt bör vara störst hos dem som inte begått något fel. Straffet skulle genom vissheten kopplas till brottet så att varje tanke på brott också var en tanke på straff. Straffet måste specificeras och kopplas till en klassifikation av brott. Straffet bör även kopplas till sanningen, inga halva bevis skulle kunna leda till halva straff. Antingen var den misstänkte brottsling, eller så inte.

Straffet blev underkastat sanningen. Denna sanning söktes med hjälp av undersökningsmetoder, lagtolkningar och domstolsförhandlingar. Men det uppstår genast en spänning eftersom rättvisan i sin praktik relaterar sig till en mer allmängiltig sanning än vad den själv skapat genom lagen.

Härskaren förlorar härmed sin betydelse. Det blir snarare lagen än fursten som

är närvarande i straffet^[48].

Foucault undersöker hur lagen tar makt från fursten, möjligen kan hans metod användas för att undersöka hur fången och lagen även blir verktyg för hur gruppen, organisationen och byråkratin tränger undan och ersätter furstens centralmakt. Förutom att kommunicera ett budskap och att skapa vinst kan nyttjandet av fången skapa en förmåga att göra vad som ska göras, genomföra institutionens eller organisationens mål, att ta de "relevanta" besluten och att följa dem, att backa upp "rätt" person, att bekräfta och stärka gruppens normer. I fängelset började psykologer och kuratorer ge ömhet och stöd till fången, detta sker när fången befinner sig i en exploaterande relation till fängelsebyråkratin. Fångnen är med och återskapar organisation och byråkrati, både praktiskt och symboliskt. Hur fången är med och återskapar sin egen underordning kunde sedan överföras till arbetsplatser, byråkratier och organisationer.

Skapandet av maktverktyg kommer givetvis inte ensidigt från straff och fångenskap. Straffet lånar verktyg från byråkrati, kyrkor och företag. Verktyg för hur makt skapas på arbetsplatser förs över till fängelser. Maktverktygen översätts på innovativa sätt mellan organisationer och institutioner. Detta imiterande kan skapa illusionen av ett stort, enhetligt maktsystem.

Domstolarna förökar sig

Om straffet blir mer själsligt än kroppsligt kan domarna inte längre bara sitta i rätten. Även psykologer och socialarbetare får funktionen av domare.

Foucault undersöker utvecklingen av psykiatrin och finner hur maktmetoder översätts mellan domstolar, straff, psykiatri och vetenskap. Genom att studera vansinnet går det att förstå förnuftet. Om medeltidens dårar bodde kvar i byns utkanter eller sattes på skepp och skickades iväg så placerades de med tiden istället i centrum^[49]. Interneringen till anstalter som började på 1600-talet var en polisiär handling^[50]. Först senare fick den också en medicinsk innebörd. I och med läkarens intåg fick förnuftets kamp bemästra vansinnet^[51]. Vansinnet blev klassificerat, organiserat och ordnat. Det oförnuftiga skulle med hjälp av psykoanalysen och vetenskapen förklaras och alltså bli förnuftigt^[52].

Psykologiska vetenskaper vävdes samman med rättssystemen. Bara en liten del av straffproceduren är rättslig. Olika uppsättningar av domstolar frågar inte så mycket efter vem som har förövat brottet utan vad är de själsliga och andliga orsakerna till brottet^[53]. Vad står bakom? Är det instinkten, det omedvetna, miljön eller arvet? Kunskapen blir en förutsättning för makt.

Maktens tekniker har varit för sig en lång historia. Det nya på 1700-talet är att samordningen och generaliseringen uppnår en sådan nivå att makt och kunskap regelbundet förstärker varandra i en växelverkan^[54]. Ökningen av makt ökar också kunskapen om individerna. Och kunskap användes alltmer för att producera makt.

Med hjälp av kunskapen kan makt sättas in sparsamt, exakt och effektivt. Kunskap blir medel för kontroll. Vetenskapen blir ett fastställande av vad som ska gälla. En bekräftelse av makten. Vetenskapen att någon vet förvandlar mej dessutom till min egen vakt.

Rättvisan kan inte längre bara åberopa sig själv. Den måste kvalificeras på nytt av ett vetande. Frågan "Varför?" blir en del av rättskipningen.

Kunskap mot makt

Men!? frågar jag mej, Att domare frågar efter varför är inte mina erfarenheter. I de politiska rättegångar jag deltagit i som anklagad för civil olydnad så undviker åklagare och domare vanligtvis frågan: *Varför gjorde ni det?* Istället steriliseras brottet. "Har du varit på platsen? Utförde du handlingen?" När de åklagade försöker ge skäl till den civila olydnaden så stoppar åklagare och domare det. Förklaringen har förvandlats från maktmedel för rättsordningen till medel för motstånd.

Så när *varför* producerar motstånd undviker ibland rättsordningen frågan om *varför göra motstånd*.

Straffsystemet innehåller sin egen motsägelse. Om straffets fastställande vänds mot makten söker den andra medel. Straffet producerar dubbeltydighet och motsägelser som också kan användas för befrielse.

Straff är politiskt medel

Michel Foucault lyfter fram fyra ansatser för att undersöka straffmekanismer^[55].

1. Det går inte att koncentrera undersökningen på förtryckets verkningar.
2. Straff är politiskt snarare än en enkel följd av någon rättsregel.
3. Humanismen kan inte helt skiljas från straffrättens historia.
4. Själens entré inom straffsystemet ska kopplas till förändringar i det sätt kroppen innesluts i maktförhållandena.

Metoderna för straff bör studeras utifrån en kroppens politiska teknologi. Straff kan inte heller förstås som en enbart negerande företeelse. Den är inte i första hand till för att hindra brott. Makt är inte bara förbud och lagar^[56], inte bara det som säger nej.

Förbudsmakt skapar en dubbel subjektivitet. Någon säger ja till förbudet och någon annan protesterar och säger nej till förbud. Man får felaktigt uppfattningen att den som protesterar och säger nej till ett förbud eller bryter mot det också tagit avstånd och sagt nej till makten. Nej får funktionen av ett ja till lagen. Protester mot förbud är med och bygger lag. Även själva regelbrottet återskapar lagen. Brottsslingen bekräftar och sätter igång lagen.

Denna dubbla dynamik hos det negativa gäller även straffet. Straffets förbud mot något tenderar att stärka det som förbjuds. Ifall straffet bara blir ett nej till en viss handling bekräftar och stärker straffet den handlingen. Förbudsivrare hamnar i en pardans med det de vill förbjuda.

Straffet förlorar makt ifall den fastnar i negationen, förbudet. För att skapa makt behöver straff få en skapande effekt. Straff behöver producera nytta.

Därför kan ett ensamt rättssystem inte bli tillräckligt. Nyta skapas inte genom att sätta gränser utan när man får att göra något. Gränser är till för att hindra. Disciplin är till för att skapa.

För att begripa makt måste man helt enkelt sluta att beskriva makten helt i negerande termer som uteslutande, förtryckande, våldsam, hämmande, censurerande, abstraherande, alienerande, maskerande och döljande^[57].

Med hjälp av reformatörerna gick makt alltmer från att vara negerande till att bli skapande. Om spetälskan inspirerade uteslutning som maktmetod så inspirerade pesten och dess stränga karantän istället skapandet av disciplin.

Michel Foucault menar att det politiska greppet över kroppen är med sina invecklade, ömsesidiga relationer kopplad till dess ekonomiska utnyttjande. Till stor del blir det med kraften att producera som kroppen får förbindelser med makt. Kroppen är inte användbar för modern makt om den inte är både produktiv och beroende^[58].

Disciplinera kroppen

Reformatörerna lyfte fram den själsliga makten, men samtidigt började korrektionsanstalterna själva utforma nya tekniker för kontroll. Dessa inriktade sej återigen på kroppen^[59]. Tiden, rummet, gesterna, vardagens sysslor blev medel att manipulera individen. Själen, attityderna och föreställningarna blev inte tillräckliga. Kontrollen behövde bli exakt. Övningar, tidscheman, obligatoriska rörelser, regelbunden verksamhet blev mer användbara för fängelserna än de tecken och symboler som användes gentemot medborgaren. Föreställningar eller kroppslig manipulation blev två områden där makttekniker utvecklades.

Michel Foucault undersöker hur makt blev effektivare med bevakning än att stifta exempel genom straff^[60]. Denna process är central om man ska förstå maktens historia. Makten började alltmer verka i och genom den sociala kroppen än genom styrning ovanifrån.

Just genom att lämna den juridiska sfären lyckas makten bli verkligt skapande och effektiv. Disciplinera och dressera producerar effektivare makt.

Sammanfattningsvis så möts under sjuttonhundratalet tre maktteknologier: Kroppen som används av härskaren för att genom pinor och plågor uttrycka dennes makt. Själen som med sina föreställningar manipuleras. Och kroppen som dresseras.

Skola och fabrik tar metoder från kriget

Dresseringen utvecklas speciellt av krigsmaskineriet för att kontrollera soldaten^[61]. Eller snarare för att soldaten skulle kontrollera sig själv. Hållningen, sättet att marschera, ställningarna, uttrycker symboliskt den perfekta maktmaskinen. Bondlurken, pojkvaskern drivs ur kroppen och in träder stolt soldaten.

Disciplinen blir snart en allmän form för herravälde. Skolan och fabriken, fängelset och sjukhuset förvandlar sig alltmer till disciplinmaskiner.

Disciplinen skiljer sej från relationerna länsherre-vasall, bonde-dräng, herreslav genom att den inte kontrollerar via arbetets frukter. Den kontrollerar snarare genom bevakning av detaljer. Disciplinen blir en hymn tillägnad de små tingen. Som med de nya maskinernas precision smälter nytta och disciplin ihop.

Disciplinen fördelar individerna i rummet. För detta utnyttjas flera tekniker^[62]: Det blir vanligt att använd slutna miljöer. Utrymmen utformas för att bryta samband med andra områden. Och individerna lokaliseras till specifika platser som är funktionellt utplacerade. Platsen och rangen definierar och klassificerar individen för att göra denne utbytbar och användbar.

Tid omvandlas till maskineri

Tidsschema används för att kontrollera arbetsuppgifter, men också för att återskapa rytmer och regelbundenhet^[63]. Handlingar struktureras av tid så de blir exakta utan att energi slösas. Det som stör, hindrar eller distraherar tas bort för att öka tidens kvalitet. Mönster får kroppen att göra rätt rörelser under varje del av förloppet. Kroppen och rörelsen fungerar ihop samtidigt som kroppen får en bestämd relation till föremålet. Tiden bestämmer vilka ytor och föremål de olika kroppsdelarna ska vidröra. Genom disciplinen görs tiden mer och mer nyttig.

Tiden kan plockas isär och sammanfogas på nytt, som att sätta ihop en maskin. Tiden delas upp i successiva eller alternativt parallella segment som var och ett ger sitt eget lilla resultat. Dessa ytterligt enkla beståndsdelar organiseras i ett analytiskt schema vars slutpunkt är ett bestämt mål. Uppfyllandet av målet ska

sen kontrolleras. Om det handlar om skolan så sker kontrollen genom prov eller förhör. För att makt ska förvandlas till ordningar organiseras serier av serier – som leder till examen eller till en färdig produkt.

Genom att kombinera olika serier kan skilda taktiker utformas. Om kriget sågs som politikens fortsättning via strategin^[64], så blir politiken en fortsättning av krigsmakten via taktiken. Skolan, industrin, sjukvården kunde då lära sig av krigsmaskineriet.

Disciplinen används alltmer för helt andra syften än att erövra. Disciplinen blir därmed inte triumferande utan snarare blygsam och misstänksam. De oansenliga metoderna kontrollerar genom sina detaljerade, ekonomiska konsekvenser.

Från fängelse till mikrobestraffningar

Disciplinens metoder är hierarkiska, bevakande, normaliserande och belönande. Men det är inte chefen eller styrelsen som kontrollerar utan hela den hierarkiska maktapparaten^[65].

Sanktioner mot disciplinbrott normaliseras. Smärre fördelar förloras. Den olydige förödmjukas. Denne anar kanske en viss likgiltighet, en kyla. Det kan räcka med en fråga. Allra minsta obetydliga förseelse blir straffbar. Hela den disciplinära apparaten genomsyras av möjligheter till straff, ofta så obetydliga att ingen skulle uppfatta något släktskap med fängelsesystemet.

För produktion är disciplinen effektivare än hotet. Varje disciplinärt straff korrigerar direkt. Straffet samspekar intimt med belöningen. Belöningar finslipas och används allt oftare än bestraffningar.

Disciplinens ekonomi är ständig beräkning. Beräkning av förskott och skulder, av plus- och minusbetyg, av goda och dåliga resultat.

Snarare än att den skyldige ska sona sitt straff används små direkta ingrepp^[66]. Prestationer skiljs från varandra och kopplas till fält för jämförelse och värderande. Och individerna skiljs från varandra genom positioner, platser och hierarkier. Hierarkin alstrar i sin tur värden och normer som producerar konformitet.

Slutligen sätts, enligt Foucault, en yttre gräns för det normala, så att det onormala definieras ut. Hmm, undrar jag, det är väl främst så att det normala producerar gravitation, dragningskraft. Det normala skapar en magnetism mer än att fungera som uteslutande stängsel. Disciplinen definierar in både det normala och det onormala. Det onormala normaliseras och görs till medel för att definiera det normala.

Disciplinen skiljer sej från rättskipningen - med undantag från fängelsesystemet inre disciplin - genom att den verkar mer direkt genom företeelser som kan iakttas snarare än en uppsättning regler man ska komma ihåg. Disciplinen graderar och hierarkiserar snarare än skapar motsättningen tillåtet-förbjudet. Disciplinen producerar normen snarare än regeln.

Normen präntas in genom ständig examination^[67] av eleven, patienten eller arbetaren. Istället för att demonstrera makt så ska den som kontrolleras synas. Den disciplinära lydnaden tränger undan mäktigheten som huvudperson i dramat.

Makten gör sej osynlig genom att själv se. Examinationen särskiljer och individualiserar med något litet noggrant ihopskrivet arkiv, en mapp eller ett fält i en databas. Tillsammans med arkivet gör examinationen individen till ett fall, ett ärende.

Om lagen ska försöka framkalla någon sorts rättvisa är disciplinen snarare en anti-rättvisa^[68]. Uppgiften är att införa oöverkomliga asymmetrier och utesluta ömsesidigheten. De juridiska systemen använder sej av universella normer medan disciplinen karakteriserar, klassificerar och specialiserar.

Disciplinen agerar aldrig som ensam maktteknik. Disciplinen hamnar tidigt i resonans med hur lust och olust, lycka och olycka görs till makttekniker.

Lust och egennytta

Jeremy Bentham (1748-1832) pekas ut som utilitarismens grundare. Begreppet kommer från det latinska uttrycket utilitas som betyder nytta. Teorin hävdar att den handling är etiskt riktig som ger mest nytta eller värde. Utilitarismens slagord; största möjliga lycka för största möjliga antal, kommer från Jeremy Bentham själv. Han menar att människan i grunden strävar efter att uppnå lust

och att undgå smärta. Lust blir då det värde som räknas.

Hans syn på lust och smärta skulle kunna ses som den teoretiska utgångspunkten för disciplinens tekniker. Utilitarismen i sin tur skulle eventuellt kunna begripas som ideologisk maktmetod för att legitimera disciplinen.

- Men, hävdar någon, så här fungerar inte människan. Vi är inte styrda bara av piskan och moroten.

Problemet är inte att Bentham hade fel. Problemet är snarare att han hade alltför rätt. Disciplinens tekniker med smärta och lust fungerar i sin envisa lågmälda ihärdighet. Vi tränar oss att följa lyckan och undvika smärtan.

Panoptikon

I ett försök att reformera fängelserna konstruerade Jeremy Bentham en modell för den disciplinära tekniken. Han kallade skapelsen för *panoptikon* - från grekiskan *pan* som betyder allt och *opticon*, som rör seendet.

Klassiskt panoptikon

All-seendet skulle vara konstruerat som en ring i vars mitt ett torn skulle resa sej. Tornet skulle vara försett med stora fönster som vetter mot insidan av ringen. Den ringformade byggnaden delas upp i celler som är försedda med två öppningar; ett inåt mot tornet och ett utåt som släpper in ljus. Övervakaren i tornet kan då se silhuetterna som rör sej inne i cellen. Burarna individualiserar.

Varje individ är ständigt synlig. Principen är motsatsen till fängelsehålan^[69]. Fängelsehålan mörker var ju på sitt sätt ett skydd mot vakternas blickar.

Bakom persiennerna och väggar kan inte övervakaren ses. Den ständiga övervakningen slipper att ständigt övervaka. Det kan hända det finns en vakt som ser. Vetskapen att man kan övervakas ger den huvudsakliga effekten. Individen ska vara säker på att hon eller han alltid kan iaktas^[70].

Sidoväggarna i det panoptiska fängelset hindrar individerna att kontakta sina grannar. Individerna får inte överblick och de kan inte kommunicera med varandra. Den disciplinerade syns men ser inte själv^[71]. Det finns därför ingen risk för konspirationer eller kollektiva uppror. Kollektiviteten avskaffas och ersätts med individer.

Men makten själv blir avindividualiserad^[72]. Maktens princip är inte en person utan en genomtänkt fördelning av kroppar, ytor, ljus och blickar. Panoptikon för in makten i människornas vardagliga liv. Den blir ett maskineri där alla är fångade^[73]. Naturligtvis har vi inte alla samma position. Men överordnad position gör inte att man själv står över makten. Ledare kan inte hantera makten hur som helst och de kan inte smita undan från den. Att leda är att lyda ledandet.

Den monarkiska maktens dominans trängs alltmer bort av nya maktordningar. Det existerar ingen absolut punkt eller plats på vilken makten vilar. Även om en viss maktordning utformas som pyramid så är inte spetsen maktens källa. De olika nivåerna i hierarkin ger varandra ömsesidigt stöd och ömsesidig kontroll^[74]. Det går alltså inte att hävda att en grupp, ett kön eller en klass har skapat dessa makttekniker. Det är snarare de lokala och specifika maktordningarnas behov som skapar maktmetoder.

Till skillnad från all-seendet är den negativa blockerande makten hindrande. Den ska förbjuda medan panoptikon ska skapa^[75]. Tidig karantändisciplin koncentrerade sig på att hejda en pest, en smitta, ett uppror från att spridas medan nyare discipliner snarare producerar.

Även om all-seendet tränger undan gamla makttekniker verkar all-seendet bland en uppsjö av makttekniker^[76]. Själv anser jag det därför blir missvisande att prata om en disciplinär epok eller att ett disciplinärt samhälle uppstår. Foucault talar^[77] dock vid några tillfällen om ett disciplinärt samhälle^[78].

Tre djupgående och mindre synliga processer kan urskiljas: omvändelse, spridning och förstatligande.

Att omvända blev en funktion hos disciplinen. Den omvänder makten. Den får makten att gå från neutralisering av faror till ett producerande av nytta. Disciplinen skapade enhet genom individualisering. Armén blev ingen folkhop utan en kraft som kom ur just enheten. Att öka var och ens enskilda färdigheter blir maktmedel för att utvinna enhet ur individualismen.

Disciplinen sprider maktens mekanismer. De sprids till och med utanför organisationer och institutioner. Disciplineringsmekanismerna avinstitutionaliseras. Även om Benthams panoptikon var urtypen för disciplinär seende-teknik så styckas den massiva fängelsedisciplinen upp i mindre kontrollförfaranden som smidigt gick att översätta till andra områden.

All-seendet mångfaldigas genom register, arkiv och enkäter. Denna utbredning av de disciplinära institutionerna kan liknas vid den synliga delen av ett isberg.

De disciplinära mekanismerna förstatligas. Tidigare hade privata och religiösa grupper ansvarat för den sociala disciplinens funktioner. Polisen, skolan, de allmänna sjukhusen tog över mycket av detta. Men disciplinen kan inte identifieras med vissa institutioner. Den är mer en typ av makt. En uppsättning tekniker. På den här tiden används dessa exempelvis alltmer av familjen för att uppfostra barn.

Dessa makttekniker förväntas svara mot tre kriterier^[79]: Maktutövningen ska vara minimalt kostsam. Ekonomiskt genom att minska utgifterna och politiskt genom att uppträda diskret och förbli osynlig. Andra kriteriet är maximum intensitet och utbredning, utan bakslag eller luckor. Sista kriteriet är att varje del av systemets beståndsdelar ska öka sin foglighet och nytta.

Men disciplinen skapar hela tiden motstånd^[80]. Den måste därför kunna behärska de motkrafter som bildas just tack vare disciplinens mångfald och utbredning. Den behöver neutralisera kontramakter som uppstår genom disciplinens dubbelhet, där alltså disciplinerade möjligheter till motstånd uppstår^[81]. Men koncentration av makt blir inte en lösning för disciplinen. Den begagnar sej istället av själva mångfalden. Maktrelationerna ska utspelas inom mångfalden inte ovanför den. Detta är en förutsättning för diskretion och

disciplinens osynlighet.

Återigen antyder Foucault att även motståndet behöver mångfaldigas, så som disciplinen har mångfaldigat sig. Precis som disciplin utförs motstånd lokalt. Och motstånd behöver ske jämnt och ständigt för att skapa varaktig förändring. Disciplinärt motstånd nås inte av stora, centraliserade aktioner utan av pulserande myller av aktioner. Det pågående motståndet trängs med, och tränger undan, disciplinens decentraliserade maktpraktik. Motstånd lyckas faktiskt även ta kraft från disciplinen. Motstånd använder disciplin för att demokratiseras och göras jämlik. Motståndet blir därmed en vardaglig och uthållig vana som görs möjlig med hjälp av makten. Makten är till viss del med och skapar motstånd.

Fångar som utbytesvara

Det disciplinära straffet, det moderna fängelsesystemets teknik, har som vi sett brett ut sej långt utanför lagen. Detta har gjort straff naturligt. Toleranströskeln sänks. Straffandets omåttlighet blir utplånat ur vår åsyn. Straffet ser ut att vara fritt från varje överdrift och våld. Våldet normaliseras. Fängelset framställs inte som våld utan bara som en gradvis ökning av maktens disciplinära intensitet.

Om vi återigen träder in i fängelset: Den moraliska och ekonomiska självklarheten hos fängelsestraffet kommer från att det mäts i dagar vilka ska motsvara förbrytelsen^[82]. Föreställningen att man betalar sin skuld till samhället kommer från en utbytesteori där antal dagar ska motsvara brottets värde. På så sätt görs fängelset naturligt precis som att mäta tid i pengar uppfattas som naturligt.

Men principerna för fängelse kommer även från andra makttekniker. Isoleringen ska bryta orsakerna till brottet och samtidigt individualisera fången. Avskildheten gör att straffet utövar maximal intensiv makt vilket inte är möjligt på så många andra ställen.

Fångarnas arbete ska förutom gottgörelsen också syfta till en bättring av fången^[83]. Dessutom är arbetet i sej disciplinärt utformat^[84]. Förutom dressyrfunktionen har arbetet vanligtvis två andra funktioner. Det är symboliskt och producerande. Proletärer formas. Men den producerande funktionen är i

fängelserna ofta lika med noll^[85]. En meningslös och innehållslös ekonomisk form skapas. Även detta innehållslösa arbete återanvänds utanför fängelserna för att skapa disciplinära medborgare.

Frågan är om Foucault möjligen undervärderar den ekonomiska betydelsen av arbetet i fängelserna. I Danburys federala fängelse i Connecticut där jag satt något år fanns en industri som producerade kablar till kärnvapen och rymdskyttn.

Den största delen av underhållet och administrationen av Danbury fängelset sköttes dessutom av fångar. Att fångarna drev fängelset sparade in stora summor på själva driften, samtidigt som det gjordes en viss vinst på tillverkningsindustrin i fängelset. Möjligen har dock inbesparingar i driftkostnaderna generellt större betydelse för fängelseekonomin än industrierna. När det går inflation i fångenskap skulle kostnaderna bli oöverstigliga om inte fångarna själva drev fängelserna.

En maktteknik för att skapa lydnad i fängelser är att domslutet kan omprövas av fängelseadministrationen. Vissa av domstolens funktioner överförs till vakter och administration. Villkorlig frigivning, permissioner och öppna anstalter blir medel för disciplin. Överföringen av dessa domstolsfunktioner ansågs nödvändiga för att kunna driva fängelset. Den juridiska domen blir en för-dom. Fängelset skapar sig en viss självständighet från lagen. Fängelset gör sig själv till domstol.

Tillfälliga skärpningar och successiva lättnader är en del av fängelseförloppet. I Genève tillämpades redan 1825 ett progressivt straffsystem: Det fanns en avdelning där fångarna prövades, en annan där de straffades och en tredje för de som var på bättringsvägen. Ett annat sådant system innehöll fyra perioder; en skrämselperiod utan arbete och kontakter, en arbetsperiod, en period för moraliskt uppbyggande där direktören hade enskilda samtal med fången, och sist en period med gemensamt arbete.

All-seendet idag

Har fängelserna byggts upp som panoptikon? Är de byggda som bevakningsdisciplinering? Eller använder de främst andra makttekniker? Den erfarenhet jag har är från ett dussintal fängelser, de flesta i USA. I Sverige och

England har jag främst varit inlåst på polishus och i häkten. Men även häkten har något att berätta om disciplin.

Det första jag la märke till när jag första gången blev inlåst på polishuset i Eskilstuna var att vakterna hade ett litet titthål i celldörren. Cellen var utformad så att det inte fanns några hörn man kunde ställa sig bakom ifall någon kikade in genom hålet. Det gick inte heller att själv släcka lampan. Att vakterna släcker lamporna har också varit regeln i de nordamerikanska fängelserna där jag suttit.

En vanlig konstruktion i USA vilken jag inte sett i Sverige är så kallade cellblock. Dessa kan vara utformade som två korridorer med celler emellan. Varje cell har galler ut mot korridorerna. När de går i korridorerna kan vakterna därför se rätt igenom cellen från båda hållen. Cellerna har skiljeväggar sinsemellan för att minska kontakten mellan cellerna. Varje cell kan dock härbärgera ett dussintal fångar som genom trängseln får en intensiv kontakt med varandra. Detta bryter mot Benthams panoptikon där väggar mellan fångarna skulle hindra dem från att konspirera med varandra.

Den mer traditionella panoptikon, där en enda fångvaktare uppifrån ett bevakningstorn ser vad som händer i varje cell, användes för de av oss fångar som isolerades i ensamceller. I de större fängelserna staplades ensamcellerna på varandra och genom att varje cell hade ett galler utåt och var upplyst på dagtid, gick det att överblicka ett stort antal celler samtidigt. Men vi kunde ofta inte se ifall vi var övervakade eller inte. Ett sådant cellhöghus kallades också för cellblock.

En annan konstruktion i de överfyllda fängelserna i USA är sovsals-celler. I en sådan sovsal bor kanske femtio eller hundra fångar. I Danburys federala fängelse hade en fånge cirka två kvadratmeter i genomsnitt. Den ytan kan möjligen vara representativ för andra federala fängelser i USA.

Sådana sovsalar tycks inte fungera som allseende panoptikonsystem. I och för sej inspekteras och räknas fångarna regelbundet och vakterna kan när som helst göra en razzia. Men vakternas räder kan ofta förutses och de är snarare kontrollerande än disciplinerande på fångarnas beteende och rörelser.

Inspektionerna tycks dock räcka för att fångarna själva ska bygga upp en form av panoptikon där fångarna bevakar varandra. Genom vakternas detaljerade

pricknings- eller anmärkningssystem som räknas om till skalor delas straff och belöningar ut till varje cellblock.

Med kollektiva straff kan ett inbördes all-seende mellan fångarna byggas upp. Under veckoinspektionen i Danbury fick hela sovsalen anmärkningar om någon inte bäddat enligt reglementet. Sovsalarna rangordnades och veckan därpå släpptes de ut för middag och rastning i den rangordnade ordningen. Inlåsningstiden i cellen kunde skilja en och en halvtimme mellan de olika salarna. Detta betydde mycket för en del fångar. De blev därför upprörda på oss som förstörde för hela salen och råkade göra fel. En lag- och tävlingsanda kunde upprättas och vissa salar vaxade och bonade golvet varje dag för att få så bra placering som möjligt.

Vid något grövre förseelser än felbäddning får man individuella anmärkningar. Dessa bestämmer sen vilka möjligheter man har att avancera från toppbädd till bottensäng, från sovsal med 90 fångar, en telefon och toaletter utan dörrar, till en bättre sovsal med femtio fångar två telefoner och dörrar till toaletterna. Efter något år kunde man även få slippa att sova i tvåvåningssäng och efter ytterligare något år kunde man få ensamcell. Denna för utomstående betydelselösa klättring värderades mycket högt av oss fångar. Det var en stor kick att efter något år få egen säng istället för tvåvåningssäng.

I varje fängelse fanns ett ställe som kallades för djungeln. Där uppfattades det vara påfallande många svarta och bögar. Risker för våldtäkt och pennalism ansågs därför vara stor. Om man misskötte sej flyttades man till djungeln.

I Danbury fick jag under ett par månader som de flesta nykomlingar bo i djungeln. Jag fick många vänner där och djungeln tycks ofta vara en myt som fångarna själva använder för att stärka statusen på den egna sovsalen. Detta kunde både användas av de som bodde i djungeln och de som bodde i bättre sovsalar. Båda hade sin status.

Fängelsehålan var det officiella straffet i Danbury. Själv satt jag i dessa isoleringsceller bara några dagar. Fängelsehålan var snarare uppbyggt som ett panoptiskt burhöghus än som en mörk håla. Även om man inte såg grannarna kunde man kommunicera med dem genom gallret på cellens framsida. Visst hade man tråkigt i fängelsehålan men det gav onekligen en viss status när man sen släpptes ut bland de övriga medfångarna igen.

Ytterligare ett rangordnings- och bestraffningssystem var klättringen mellan fängelserna. Ju mindre man hade kvar av straffet och ju mer man skötte sej desto större chans fanns det att komma till en öppen anstalt. Själv har jag aldrig varit i en öppen anstalt men utanför vårt fängelse i Danbury fanns en öppen anstalt. Där satt plogbillar från olika aktioner.

Öppna anstalter har inte lika många vakter som slutna fängelser. De bygger på att man vaktar sej själv och varandra. Det kan räcka med en förseelse för att förpassas till slutna anstalt. Och ansågs man vara en bråkmake fick man åka på *tour*. En sådan resa från fängelse till fängelse gjorde att man inte hade någon större möjlighet att organisera sitt eget liv eller att organisera sina medfångar.

Trots friheten från murar fanns det i den slutna anstalten där jag satt en tvetydig inställning till de öppna anstalterna. De flesta tycktes anse dem tråkiga. Men de ökade möjligheten till permission och den ökade friheten gjorde att det var få som tackade nej till att komma dit. De som vägrade sitta på öppna anstalter var ofta de som suttit länge i fängelse och hade sina vänner där. Fångar som med tiden blev institutionaliserade klarade inte heller alltid av de öppna anstalterna.

Allseendet skapar självkontroll

I de flesta fängelser råder tvångsarbete, en form av slaveri. Om man sköter sej kan man få avancera till mer intressanta jobb. Intressantare slaveri. Efter vissa tidsperioder och beroende på arbetsinsatsen kunde timlönen i Danbury öka från en krona i timmen till flera kronor. De som tjänade en dollar eller mer tycktes se sej själva som välbeställda. De hade ett stort förtroende hos vakterna och en viss status hos medfångarna.

Om panoptikon är ett all-seende så blir dess ögon främst den kontrollerade själv. Vakterna hade inte mycket koll. Det är genom att skapa vakter av alla, eller av flertalet, som all-seendet blir effektiv disciplin.

All-seendet möts dock hela tiden av motstånd. I varje fängelse jag suttit i – även de mest slutna anstalterna – har det funnits möjligheter till smuggling. Det är dock så att denna smuggling och andra smärre förseelser kan utnyttjas av vakterna för att kontrollera fångarna^[86]. För att inte dra på sej uppmärksamheten och riskera razzia sköter smugglaren sej exemplariskt.

Smugglingen skapar självdisciplinering.

Man får nog konstatera att fängelserna i stort lyckats med sin inre disciplin. Det tycks dock vara så att möjligheterna till kontroll minskar ju slutnare anstalten är. När fångarna inte har så mycket att vinna eller förlora kan de sätta gränser för vakterna och till och med ta över många beslut i fängelserna.

Ju öppnare anstalt desto effektivare disciplin krävs. Men den öppnare effektivare disciplinen fungerar ofta effektivare när fången gått igenom olika faser under sin väg genom fängelsesystemet. När fången ges något att vinna på att disciplinera sej då är disciplinen som mest effektiv. För disciplinen är moroten viktigare än piskan.

Om fängelserna lyckats med den interna kontrollen hur går det då med kontrollen av brottsligheten?

Fängelserna organiserar kriminaliteten

Enligt Michel Foucault^[87], minskar inte fängelserna kriminaliteten. De framkallar till och med återfall. De skapar förbrytare genom att skapa en onaturlig, onyttig och farlig existens. Fängelser producerar kriminalitet.

Genom att utsätta fångarna för fysiskt tvång, maktmissbruk och godtycke framkallas en känsla av orättvisa. Fången blir oregerlig genom bestraffningar. Övervakningen och restriktionerna utmanar till olydnad och brott.

Själva villkoren vid frigivandet är gjorda så att de framkallar återfall. Man utlämnas utan både stöd och övervakning. Fängelset drabbar även familjen på ett sådant sätt att brottsligheten går i arv. Barn blir övergivna. Familjer splittras.

Fängelserna uppmuntrar tillkomsten av en förbrytarkultur, med sin egen solidaritet och hierarki. Fängelsets disciplin återanvänds så brottsligheten disciplineras och blir effektiv.

Inte bara straffet utan själva maktutövandet alstrar förbrytelse^[88]. Spioner, angivare och provokatörer används för att kontrollera partier, föreningar och fackförbund. I fängelserna kan angivare rekryteras. Själv råkade jag ut för flera angivare i fängelset. Dessa avslöjade ofta sig själva genom sina specifika frågor.

De hade information om oss och frågade detaljerade saker som tydde på att de fått bakgrundsinformation.

Den fredsgrupp som utförde stödarbetet för vår plogbillsaktion 1984 infiltrerades av en brottsling som senare vid rättegången utlovades få lägre straff. Senare avslöjade han sej själv för massmedia när han inte ansåg att han fått tillräckligt lågt straff.

Att det är relativt lätt att avslöja vissa angivare tyder på att själva vetenskapen om att dessa finns producerar makt. Detta fungerar både på organiserad brottslighet och traditionella vänsterorganisationer. Hemlighetsmakeri och misstänksamhet skapar murar men inga folkrörelser.

Om fängelserna inte minskar brottsligheten vad tjänar deras misslyckande till? Vilken nytta skapas av att misslyckas med hanterandet av brottslingar?

Fängelse får inte funktionen att avskaffa lagöverträdelserna utan snarare att skilja ut dem, fördela dem och begagna dem^[89]. Lagöverträdelserna inordnas i en allmän underkuvningstaktik. Straffsystemet administrerar i så fall laglösheten. Rättssystemet anger toleransgränser, ger friheter, stramar åt och kanaliserar. Straffet producerar brottets ekonomi, förbrytelsearnas balansräkning.

Fängelserna förfelar alltså *inte* sin funktion^[90]. Laglösheten markeras och blir nyttig och på sitt sätt foglig. Man kan säga att kriminaliteten besegrar laglösheten. Fängelserna avpolitiserar laglösheten. Förbrytelsearna specificeras och marginaliseras politiskt. Fängelsernas succé är faktiskt så stor att de slagit ut många andra former av juridiska straff.

Fängelserna gör det möjligt för tjänstemän, sociologer, psykologer och statistiker att observera och utnyttja laglösheten. Utan fängelserna skulle denna massiva övervakning och kunskapssamlande vara omöjligt.

Men inte bara staten och vetenskapen utnyttjar fängelserna. Massmedier kan genom de följetonger som skapas runt brott, frossa i blod. Vi får våra syndabockar och kan gotta oss i indignation.

Även fångar själva stöder fängelsesystemet. Foucault citerar fångar som under

fängelse-systemets barndom med sina straffkolonier lovordade fängelserna^[91].

- Vi skulle föredra att bli slagna men cellen är bättre för oss.

Hur har man burit sej åt för att få folk att acceptera makten att straffa? Och hur kunde man få de bestraffade att acceptera sin lott? Foucault funderar på om det är fängelsets kontinuitet in i vår vardag som gjort att vi accepterat det^[92]. Fängelserna fungerar på alla nivåer av olydnad^[93]. Vid minsta förseelse kan hotet om fängelse dyka upp.

- Du kommer att sluta i fängelse!

Och vid de allra mest slutna anstalterna noteras den allra minsta avvikelse.

- Jaha! Ej bäddat enligt reglementet! Jag får tyvärr skriva upp det.

Fängelserna och domstolarna mångfaldigar sej i vår vardag, på arbetsplatser, i skolor och i folkrörelser.

Lärar-domaren, läkar-domaren, socialarbetar-domaren, kollega-domaren, vän-domaren återskapar det normalas norm. Kroppen, färdigheterna och prestationerna tränas på att lyda under normerna. Den examineriska rättvisan är allestädes närvarande.

Fängelset kommer förmodligen att minska i betydelse den dagen nyttan av en kontrollerad laglöshet upphör och när mångfalden av andra disciplinära organisationer tar över.

Funderingar om disciplin

Något jag inte hittar i Michel Foucaults texter är hur disciplinen med alla sina tekniker lyckas göra sej självständig från tradition och kultur. Disciplinen lyckas dessutom göra individens handlande självständig gentemot dennes egen personlighet. Frigörelse från historia och person är ett av disciplinens mest geniala drag. Den lyckas klippa beroendebanden till sammanhang och dessutom övervinna den enskildes egenheter.

Disciplin är en av de mest generaliserande och allmängiltiga bland makttekniker. Den tycks främst begränsas av hur långt den själv har hunnit

utvecklas samt kvantiteten på de mänskliga verktyg den har tillgång till.

Under tiden i olika fängelser funderade jag över hur vi alla nästan utan problem kunde kontrolleras in i minsta detalj. Legosoldater, spioner, maffia, marxister, anarkister, pacifister, ja, nästan alla fångar jag mötte inklusive jag själv, lydde intill absurdum. Men disciplinen upphörde att fungera det ögonblick vi lämnade murarna bakom oss. Detta fenomen utreds inte så utförligt av Michel Foucault. Hans metod koncentreras på att studera maktens maskineri. Men till skillnad från flera andra former av makt slutar disciplinen ofta att verka i samma ögonblick vi uppfattar oss vara utanför dess finmekaniska kugghjul. När jag kliver ut ur klassrummet eller fabrikslokalen stiger jag också ut ur disciplinens disciplinering.

Om denna disciplinens färskvara även gäller den disciplin som tränger in i oss via den kulturella kroppsliga dressyren med sin etikett, anständighet och hygien behöver analyseras mer utförligt. Möjligen är det så att dessa fostrande mekanismer ständigt verkar på oss och att det är svårt att hitta situationer när de upphör att verka. Finns det alltså en disciplin som fungerar bara under disciplineringen? Och en annan disciplin som klibbar sig fast i våra kroppar och grupper? Jag skulle vilja pröva att dela upp disciplinen i två former:

Den ena formar våra reflexer och rörelser för specifika situationer: arbetsplatsen, affären, kassan, kön, festen, sittningen, mötet, grälet avskedet, hemmet, måltiden. Sådana discipliner kan upphöra att verka på ett ögonblick när sammanhanget byts. Eller snarare är det ofta så att disciplinen byts ut när sammanhangets byts. Olika discipliner verkar i fikarummet och på verkstadsgolvet.

Den andra formen av disciplin klibbar fast längre utan att den behöver bli helt beständig. Den gör människan till en krigsmaskin, kunskapsmaskin eller lönearbetsmaskin. Men även denna form kan upphöra att verka när man säger avsked till ett sammanhang. En soldat kan lämna kriget, åka hem och bli sambo. Soldatens disciplin uppfattas patologiskt ifall den brukas på sambon.

Genom improvisation och personlighet så uppfattas etiketts- och uppförande disciplin som naturlig. Är man ordentligt disciplinerad så uppfattas man vara sej själv. När disciplinen är för uppenbar uppfattas man som konstlad, tillgjord pedantisk, fåfäng, eller möjligen har man bacillskräck.

Den franske mentalitets- och attitydshistorikern Philippe Ariès som dog 1984, faktiskt samma år som Michel Foucault dog, skrev flera verk som tar upp etikettens historia. Det skulle vara intressant att mer systematiskt, gå igenom dessa utifrån Foucaults disciplinperspektiv.

Straff hindrar civil olydnad och befrielse

När Michel Foucault härleder disciplinen ur fängelsets och lagens praktik undersöker han hur den tränger undan den negativa, hindrande och förbjudande makten^[94]. Makt blir alltmer skapande snarare än negativ och hindrande. Ifall disciplin trängde undan en stor del av de negativa, förbjudande, hindrande maktteknikerna, vilken funktion och vilket utrymme skapade sig i så fall den förbjudande makten? Vilka makttekniker sätter gränser och bygger hinder? Vem utför idag de traditionella polisiära funktionerna?

En av Foucaults metoder för att undersöka makt är att studera motståndet. När det gäller förbjudande och hindrande makt är det användbart att studera hur flyktingar bryter gränser och hur queera handlingar bryter hindrande normer. Här väljer jag att undersöka hur civil olydnad kämpar mot förbjudande makt.

Jag har utgått från samtal och reflektioner i ett dussin civil olydnads-grupper som utför plogbillsaktioner, alltså avrustar vapen med hammare. Dessa plogbillsgrupper är här valda utifrån att jag haft kontakt med dem, så de är inte representativa på något sätt.

Icke våld förstår makt som lydnad och samarbete. Olydnad blir därmed avgörande för att bryta makt. De ickevåldsgrupper jag samarbetat med menar att lagbrott, i form av civil olydnad, är nödvändigt för befrielse och systemskifte. Ifall det stämmer, varför genomförs inte civil olydnad i större utsträckning?

Det som hindrar deltagare att genomföra civil olydnad är bland annat straff mot gemenskapen eller mot en som person. Denna oro för straff bearbetas i plogbillsgrupper genom längre samtal innan avrustningen av vapen genomförs. I USA är de fleråriga fängelsestraffen avgörande personligt hinder. I Sverige upptäckte plogbillsgrupper tidigt att skadeståndet efter en avrustning var ett större problem för många deltagare än fängelse^[95]. Även ängslan över vad som kan hända med ens arbete kom upp i samtalen om rädsla för straff.

För flera som utför plogbillsaktioner är familjen ett stöd som gör det möjligt att göra motstånd. Men inte alltför sällan uttrycker deltagare att deras familjer hindrar dem från att delta. Detta kan ske uttryckligen genom att partnern, barnen, föräldrarna eller något syskon säger ifrån eller uttrycker sitt ogillande. Inför den första plogbillsaktionen i USA ringde en kvinnas make till FBI för att be dem hindra aktionen. Det var dock en udda händelse. En vanligare kontrollmetod är att någon i familjen skuldbelägger den som planerar att utföra en plogbillsaktion. En annan metod är att använda en form av familje-veto, att kraftfullt säga nej till den som vill utföra civil olydnad.

Ett sådant nej eller veto kan ibland komma efter snarare än före första aktion. Motståndet får bara bli en enstaka händelse. Det får inte bli en pågående befrielsekamp. Någon i familjen ger kanske sitt medgivande ifall deltagaren ger ett löfte att detta ska förbli den enda aktionen. Det har ofta givits ett starkt stöd för den första aktionen från familjen. Men nya planer på motstånd möter ibland motstånd från de som gett sitt stöd. Plogbillsgrupper i Sverige har utvecklat olika sätt att stödja familjen, utifrån analysen att även familjen straffas domstolar. Detta stöd kan möjligen hjälpa till att bryta familjens polisiära funktion att hindra kamp för befrielse.

Hur familjekonflikter hanteras är svårt att generalisera. En person krävde att älskaren inte skulle riskera fängelse annars var det slut mellan dem. Jag känner också till en skilsmässa efter ett två år långt fängelsestraff. Vanligare är nog att familjemedlemmarna kommer fram till kompromisser. Förutom löftet om den *enda aktionen* har flera aktivister satts i karantän av familjen. Någon i familjen kräver att man gör ett uppehåll i motståndet. Denna paus sträcks gärna ut och blir permanent.

Lika vanligt som öppna konflikter är dock den egna rädslan för att inte vara en god mor eller far eller sambo. Denna rädsla är möjligen motståndskämpens egen flykt från befrielse. Familjen behöver inte stå bakom självkontrollen. Vid ett tillfälle blev en kvinna arg på sin man när hon hörde att han skyllde sin ovilja att göra civil olydnad på familjen.

De nya kraven sedan sjuttioalet på att vara en superfamilj, supermor/far eller supermake/a tycks ibland stärkas inom ickevåldsrörelser och ideella rörelser. Icke våld tolkas om och blir en radikal variant av borgerliga och patriarkala ideal om duktighet. Familjen i första hand.

Kravet på den goda hustrun eller maken kan begränsa dem till att bara delta i aktioner utan personliga risker, alltså civil olydnad som bara leder till böter eller kortare fängelsestraff. Duktigheten producerar lydnad. Superförälderkravet kan i praktiken bli ytterligare ett medel för att underordna kvinnan under patriarkala trygghetsordningar.

Även vänner och arbetskamrater kan förvandlas till polisiära hinder för civil olydnad. Vid flera tillfällen har aktivister visat sej vara mer oroliga för arbetskamraternas reaktioner än chefens. Arbetskamrater skulle kunna få mer att göra i samband med aktionen och straffet. Lojalitet med arbetet och med arbetskamrater går före solidaritet med fattiga och de som dödas i krig.

De polisiära funktionerna flyttas troligen alltmer från de offentliga kontrollinstanserna till den nära gemenskapen: den enskilde själv, familj, grannar, vänner och arbetskamrater. Det avgörande straffet om man överträder det förbjudna kommer från någon som står en nära eller till och med från en själv. När konflikter pekas ut som negativa skapas normen att inte utsätta andra för obehag. Samma rädsla som gör att man hemlighåller svåra sjukdomar kan skapa hinder för befrielse.

Rädslan för konsekvenserna kan bli ett större hinder för befrielse än de faktiska konsekvenserna. Själva hotet om straff blir straffet.

Och straffet från ens nära kan mycket väl vara värre än fängelse. I ett fall i Sverige skulle en kvinnas släkting kunna ha drabbats av aktionen eftersom denne kände flera som arbetade vapenfabriken där en aktion skulle utföras. Kvinnan bestämde sej för att inte delta i aktionen. I ett annat fall hade en man en släkting inne på ett vapenföretag som skulle drabbas av en aktion. Han funderade mycket på vad han skulle göra. Till slut bestämde han sej för att göra aktionen och ordentligt förklara skälen till aktionen för släktingen.

Föreställningar om negativa konsekvenser skapar myter som vi använder på oss själva och på vår omgivning. Myter om straff återberättas för att kontrollera varandra. Det är farligt att avvika från lag och norm, det är farligt att bli olydig.

Civil olydnad som kamp mot lydnad och straff

Civil olydnad förstås av [Henry David Thoreau](#), [Mohandas Gandhi](#) och [Martin Luther King](#) som medel för att bryta straffets och rädslans makt över oss. Civil

olydnad är mer en kamp mot lydnaden än mot regeringar.

Civil olydnad är medel som avmystifierar myterna om olydnad. Flera har vittnat om att kolleger och familjemedlemmar som varit mycket negativa före civil olydnad helt har vänt om och givit sitt fulla stöd efter aktionen. Civil olydnad har avmystifierat rädslan för befrielse. När faktiska juridiska konsekvenser uppstår så ökar självförtroendet och stödet från familjen. Det går faktiskt att leva i motstånd.

Plikten är en närliggande mekanism som sätter gränser för motstånd. Plikterna hierarkiseras så att familjen, arbetet eller studierna kommer före befrielse. Först efter dessa kan kamp mot krig, förtryck, ojämlikhet eller svält eventuellt få komma. Att inte i sitt liv återskapa denna rangordning anses onormalt. Och det onormala straffas. Brott mot plikten behöver dock inte alltid straffas av omgivningen. Pliktkänsla och pliktnormer skapar sina egna straff. Den enskilde bygger genom plikten upp en form av självbestraffning.

Aktivister som riskerar att missa en tenta, ett arbetspass eller ett släktkalas uppfattar inte att de gör ett val när de väljer bort motståndet. Det är så självklart att man ska utföra sin [samhälleliga plikt](#) att inget annat kan komma på fråga. Och den samhälleliga plikten är inte att förändra samhället utan att utföra sitt jobb. Tja, eller att delta i tester och examinationer.

Visst, det finns giltiga skäl att vara borta från arbetet. Om man är sjuk tar man sjukledigt. Om man ska ut och resa tar man semester. Om man ska studera tar man tjänstledigt. Men dessa ledigheter är reglerade och färdigdefinierade. De ska väl inte användas för motstånd!

Familjen, kollegerna och den enskilde själv får en straffande funktion samt en polisiär funktion. Den polisiära funktionen handlar både om ömsesidig kontroll och att se till att juridisk lag och gruppens lagar upprätthålles. Den enskilde och dennes nära ser till att de samhälleliga plikterna och reglerna följs. Om lagar, regler och normer ändå bryts gör kolleger och familj sig till verktyg för det ömsesidiga straffandet.

Den juridiska lagen är inte tillräckligt specifik för att producera makt. Det behövs många fler lagstiftare än parlament och riksdagar. Lagen mångfaldigar sig. Vi blir alla lagstiftare. Mängder med lagar, regler och förordningar skapas på arbetsplatser och inom familjen. Dessa lagar bygger sina egna straffsystem.

Ju fler grupper, organisationer och institutioner som kontrollerar ju mindre behövs traditionella domstolar och fängelser. Dagens poliser blir kolleger, vänner och en själv.

Per Herngren

1991, version 0.6.1

Läs mer om Foucault

Per Herngrens [texter om Michel Foucault](#).

Fotnoter

^[1] Michel Foucault, *Vansinnets historia*. Lund: Arkiv, 1983.

^[2] Diskussion om "Gulag" finns exempelvis i Michel Foucaults "Powers and Strategies" och "Truth and Power" i *Power/Knowledge Selected Interviews and other Writings 1972-1977*. New York: Pantheon Books, 1980.

^[3] Michel Foucault, Confinement, Psychiatry, Prison i *Politics, Philosophy, Culture, Interviews and other writings 1977-1984*. (L. D. Kritzman red), 1988, 178-210. (Intervjun publicerad första gången 1977).

^[4] Michel Foucault, The Return of Morality i *Politics, Philosophy, Culture, Interviews and other writings 1977-1984*. (L. D. Kritzman red), 1988, s 243, (Intervju publicerad första gången 1984).

^[5] Jürgen Habermas, Some Questions Concerning the Theory of Power: Foucault Again i *The Philosophical Discourse of Modernity*. 1990, s 273.

^[6] Michel Foucault, *Vetandets Arkeologi*. 1972, s 170.

^[7] Michel Foucault, Powers and strategies i *Power/Knowledge Selected Interviews and other Writings 1972-1977*. New York: Pantheon Books, 1980, s 135-136.

^[8] Michel Foucault, Critical Theory/Intellectual History i *Politics, Philosophy, Culture, Interviews and other writings 1977-1984*. (L. D. Kritzman red), 1988, s

22. (Intervjun publicerad första gången 1983).

[9] Jürgen Habermas, Some Questions Concerning the Theory of Power: Foucault Again i *The Philosophical Discourse of Modernity*. Cambridge: Polity Press, 1990, s 277.

[10] Michel Foucault, The Eye of Power i *Power/Knowledge Selected Interviews and other Writings 1972-1977*. New York: Pantheon Books, 1980, s 154-155.

[11] Niccolò Machiavelli, Fursten. Natur och kultur, 1989, s 9.

[12] Michel Foucault, Politics and Reason i *Politics, Philosophy, Culture, Interviews and other writings 1977-1984*. (L. D. Kritzman red), New York: Routledge, 1988, s 76, (Föredrag hållt 1979).

[13] Michel Foucault, Politics and Reason i *Politics, Philosophy, Culture, Interviews and other writings 1977-1984*. (L. D. Kritzman red), New York: Routledge, 1988, s 83-84, (Föredrag 1979).

[14] Michel Foucault, The Eye of Power i *Power/Knowledge Selected Interviews and other Writings 1972-1977*. New York: Pantheon Books, 1980, s 98. (Föredrag 14 januari 1976).

[15] Michel Foucault, Powers and strategies i *Power/Knowledge Selected Interviews and other Writings 1972-1977*. New York: Pantheon Books, 1980, s 141-144.

[16] Michel Foucault, Confinement, Psychiatry, Prison i *Politics, Philosophy, Culture, Interviews and other writings 1977-1984*. (L. D. Kritzman red), 1988, s 202. (Samtal publicerat första gången 1977).

[17] Michel Foucault, Critical Theory/Intellektual History i *Politics, Philosophy, Culture, Interviews and other writings 1977-1984*. (L. D. Kritzman red), New York: Routledge, 1988, s 22. (Intervjun publicerad första gången 1983).

[18] Michel Foucault, The Eye of Power i *Power/Knowledge Selected Interviews and other Writings 1972-1977*. New York: Pantheon Books, 1980, s 161-162.

[19] Michel Foucault, Critical Theory/Intellectual History i *Politics, Philosophy, Culture, Interviews and other writings 1977-1984*. (L. D. Kritzman red), New York: Routledge, 1988, s 43, (Intervjun publicerad första gången 1983).

[20] Michel Foucault, On Power i *Politics, Philosophy, Culture, Interviews and other writings 1977-1984*. (L. D. Kritzman red), New York: Routledge, 1988, s 106-107, (Intervju 1978).

[21] Jürgen Habermas, Some Questions Concerning the Theory of Power: Foucault Again i *The Philosophical Discourse of Modernity*. 1990, s 274-275.

[22] Jürgen Habermas, Some Questions Concerning the Theory of Power: Foucault Again i *The Philosophical Discourse of Modernity*. Cambridge: Polity Press, 1990, s 279.

[23] Jürgen Habermas, Some Questions Concerning the Theory of Power: Foucault Again i *The Philosophical Discourse of Modernity*. Cambridge: Polity Press, 1990, s 282-283.

[24] Michel Foucault, *Övervakning och straff*. Lund: Arkiv, 1987, s 36-38.

[25] Michel Foucault, Politics and Reason i *Politics, Philosophy, Culture, Interviews and other writings 1977-1984*. (L. D. Kritzman red), New York: Routledge, 1988, s 83, (Föredrag 1979).

[26] Michel Foucault, The Eye of Power i *Power/Knowledge Selected Interviews and other Writings 1972-1977*. New York: Pantheon Books, 1980, s 163.

[27] Michel Foucault, Politics and Reason i *Politics, Philosophy, Culture, Interviews and other writings 1977-1984*. (L. D. Kritzman red), New York: Routledge, 1988, s 61-85, (Föredrag hållt 1979).

[28] Michel Foucault, Politics and Reason i *Politics, Philosophy, Culture, Interviews and other writings 1977-1984*. (L. D. Kritzman red), New York: Routledge, 1988, s 68, (Föredrag hållt 1979).

[29] Michel Foucault inleder sin *Övervakning och straff* med denna berättelse. Lund: Arkiv förlag, 1987, s 9.

[30] Michel Foucault, *Övervakning och straff*. Lund: Arkiv, 1987, s 53, 56, 59.

[31] Michel Foucault, *Övervakning och straff*. Lund: Arkiv, 1987, s 60.

[32] Michel Foucault, *Övervakning och straff*. Lund: Arkiv, 1987, s 73.

[33] Michel Foucault, *Övervakning och straff*. Lund: Arkiv, 1987, s 303-304.

[34] Michel Foucault, *Övervakning och straff*. Lund: Arkiv, 1987, s 132-134.

[35] Michel Foucault, *Övervakning och straff*. Lund: Arkiv, 1987, s 16.

[36] Michel Foucault, *Övervakning och straff*. Lund: Arkiv, 1987, s 18, 24.

[37] Michel Foucault, *Övervakning och straff*. Lund: Arkiv, 1987, s 43, 87.

[38] Michel Foucault, *Övervakning och straff*. Lund: Arkiv, 1987, s 140-141.

[39] Michel Foucault, *Övervakning och straff*. Lund: Arkiv, 1987, s 139.

[40] Michel Foucault, *Övervakning och straff*. Lund: Arkiv, 1987, s 90.

[41] Michel Foucault, *Övervakning och straff*. Lund: Arkiv, 1987, s 95.

[42] Michel Foucault, *Övervakning och straff*. Lund: Arkiv, 1987, s 98.

[43] Michel Foucault, *Övervakning och straff*. Lund: Arkiv, 1987, s 100.

[44] Michel Foucault, *Övervakning och straff*. Lund: Arkiv, 1987, s 122. Foucaults källa är J M Servan, *Discours sur l'administration de la justice criminelle*, 1767, s 35.

[45] Michel Foucault, *Övervakning och straff*. Lund: Arkiv, 1987, s 123-129.

- [46] Michel Foucault, *Övervakning och straff*. Lund: Arkiv, 1987, s 151.
- [47] Michel Foucault, *Övervakning och straff*. Lund: Arkiv, 1987, s 112.
- [48] Michel Foucault, *Övervakning och straff*. Lund: Arkiv, 1987, s 130.
- [49] Michel Foucault, *Vansinnets historia under den klassiska epoken*. Lund: Arkiv, 1983. s 46.
- [50] Michel Foucault, *Vansinnets historia under den klassiska epoken*. Lund: Arkiv, 1983. s 57.
- [51] Michel Foucault, *Vansinnets historia under den klassiska epoken*. Lund: Arkiv, 1983. s 293.
- [52] Michel Foucault, *Vansinnets historia under den klassiska epoken*. Lund: Arkiv, 1983. s 296.
- [53] Michel Foucault, *Övervakning och straff*. Lund: Arkiv, 1987, s 27.
- [54] Michel Foucault, *Övervakning och straff*. Lund: Arkiv, 1987, s 262.
- [55] Michel Foucault, *Övervakning och straff*. Lund: Arkiv, 1987, s 32-33.
- [56] Michel Foucault, Powers and strategies i *Power/Knowledge Selected Interviews and other Writings 1972-1977*. New York: Pantheon Books, 1980, s 139.
- [57] Michel Foucault, *Övervakning och straff*. Lund: Arkiv, 1987, s 227.
- [58] Michel Foucault, *Övervakning och straff*. Lund: Arkiv, 1987, s 35.
- [59] Michel Foucault, *Övervakning och straff*. Lund: Arkiv, 1987, s 151.
- [60] J J Brochier, Prison Talk i *Power/Knowledge Selected Interviews and other Writings 1972-1977*. New York: Pantheon Books, 1980, (original 1975).

- [61] Michel Foucault, *Övervakning och straff*. Lund: Arkiv, 1987, s 159.
- [62] Michel Foucault, *Övervakning och straff*. Lund: Arkiv, 1987, s 166-175.
- [63] Michel Foucault, *Övervakning och straff*. Lund: Arkiv, 1987, s 175-183.
- [64] Carl von Clausewitz, *On War*. New Jersey: Princeton university press, 1984, s 87.
- [65] Michel Foucault, *Övervakning och straff*. Lund: Arkiv, 1987, s 207.
- [66] Michel Foucault, *Övervakning och straff*. Lund: Arkiv, 1987, s 214.
- [67] Michel Foucault, *Övervakning och straff*. Lund: Arkiv, 1987, s 218-225.
- [68] Michel Foucault, *Övervakning och straff*. Lund: Arkiv, 1987, s 260.
- [69] Michel Foucault, The Eye of Power i *Power/Knowledge Selected Interviews and other Writings 1972-1977*. New York: Pantheon Books, 1980, s 147.
- [70] Michel Foucault, *Övervakning och straff*. Lund: Arkiv, 1987, s 235.
- [71] Michel Foucault, *Övervakning och straff*. Lund: Arkiv, 1987, s 234.
- [72] Michel Foucault, *Övervakning och straff*. Lund: Arkiv, 1987, s 236.
- [73] Michel Foucault, The Eye of Power i *Power/Knowledge Selected Interviews and other Writings 1972-1977*. New York: Pantheon Books, 1980, s 156.
- [74] Michel Foucault, The Eye of Power i *Power/Knowledge Selected Interviews and other Writings 1972-1977*. New York: Pantheon Books, 1980, s 159.
- [75] Michel Foucault, *Övervakning och straff*. Lund: Arkiv, 1987, s 244-254.
- [76] Michel Foucault, The Eye of Power i *Power/Knowledge Selected Interviews and other Writings 1972-1977*. New York: Pantheon Books, 1980, s 148.

[77] Michel Foucault, *Övervakning och straff*. Lund: Arkiv, 1987, s 252.

[78] Kanske låter han disciplinen breda ut sej för mycket i sina analyser. Han tar inte upp läro-, erfarenhets- och andra processer som sker i samverkan eller opposition med disciplinen. Den blir alltför kontrollerande. För en utredning av denna begränsning se även Jürgen Habermas, Some Questions Concerning the Theory of Power: Foucault Again i *The Philosophical Discourse of Modernity*. Cambridge: Polity Press, 1990, s 288-289.

[79] Michel Foucault, *Övervakning och straff*. Lund: Arkiv, 1987, s 254.

[80] Michel Foucault, *Övervakning och straff*. Lund: Arkiv, 1987, s 256-257.

[81] Michel Foucault missar något väsentligt i maktens dubbelhet när han inte lyfter fram hur den förutom möjlighet till motstånd också kan ge andra möjligheter som friheter, färdigheter, självdisciplin etc. Se även Jürgen Habermas, Some Questions Concerning the Theory of Power: Foucault Again i *The Philosophical Discourse of Modernity*. Cambridge: Polity Press, 1990, s 292.

[82] Michel Foucault, *Övervakning och straff*. Lund: Arkiv, 1987, s 271.

[83] Michel Foucault, *Övervakning och straff*. Lund: Arkiv, 1987, s 279.

[84] Michel Foucault, *Övervakning och straff*. Lund: Arkiv, 1987, s 282-287.

[85] Michel Foucault, On Power i *Politics, Philosophy, Culture, Interviews and other writings 1977-1984*. (L. D. Kritzman red), New York: Routledge, 1988, s 104, (Intervju 1978).

[86] Per Herngren, *Handbok i Civil Olydnad*. Stockholm: Bonniers, 1990, s 164-165.

[87] Michel Foucault, *Övervakning och straff*. Lund: Arkiv, 1987, s 308-311.

[88] Michel Foucault, *Övervakning och straff*. Lund: Arkiv, 1987, s 325.

[89] Michel Foucault, *Övervakning och straff*. Lund: Arkiv, 1987, s 316.

[90] Michel Foucault, *Övervakning och straff*. Lund: Arkiv, 1987, s321-323.

[91] Michel Foucault, *Övervakning och straff*. Lund: Arkiv, 1987, s 341.

[92] Michel Foucault, *Övervakning och straff*. Lund: Arkiv, 1987, s 353.

[93] Michel Foucault, *Övervakning och straff*. Lund: Arkiv, 1987, s 348.

[94] Jürgen Habermas, Some Questions Concerning the Theory of Power: Foucault Again i *The Philosophical Discourse of Modernity*. Cambridge: Polity Press, 1990, s 290.

[95] Per Herngren, *Handbok i Civil Olydnad*. Stockholm: 1991, s 162.